La sociolingüística de la interacció

Eva Codó

PID_00184485

Temps de lectura i comprensió: **5 hores**

UOC
Universitat Oberta de Catalunya

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca

Índex

Introducció 5

1. La interacció situada en els estudis sociolingüístics 7
1.1. L'etnografia de la comunicació 7

2. Tradicions formatives 11
2.1. La sociologia de la vida quotidiana d'Erving Goffman 11
2.1.1. La vida social com a ritual 12
2.1.2. La vida social com a teatre 13
2.1.3. El concepte d'ordre interaccional 15
2.2. El socioconstructivisme radical: l'etnometodologia de Harold Garkinfel i els enfocaments conversacionalistes 16
2.2.1. La perspectiva èmica 17
2.2.2. La seqüencialitat i el context 19
2.3. La sociolingüística interaccional de John Gumperz 21

3. Les pràctiques bilingües i plurilingües situades 24
3.1. L'alternança situacional i l'alternança conversacional 24
3.2. L'enfocament conversacional 27
3.2.1. Les funcions discursives de l'alternança de llengües 29
3.2.2. Les complexitats de definir el codi 33
3.2.3. La relació entre significats discursius i context etnogràfic 34
3.3. Les pràctiques plurilingües en contextos d'ensenyament-aprenentatge 36
3.3.1. L'alternança de llengües com a estratègia d'aprenentatge 38
3.3.2. Parla professional, multiactivitat i categorització 41
3.4. La tria lingüística 43
3.4.1. El model de les tries marcades 43
3.4.2. La negociació conversacional 44

Resum 50

Glossari 51

Bibliografia 54

Introducció

L'objectiu general de la sociolingüística és, per dir-ho d'una manera ràpida, l'estudi de les relacions entre llengua i el que anomenem *societat*. Al llarg de la història relativament breu de la sociolingüística, s'han proposat diferents maneres d'entendre i d'investigar aquesta relació. Així, alguns sociolingüistes han examinat la distribució d'ús social de certes formes de parla, trets fonològics o sintàctics; d'altres han estudiat les actituds individuals i col·lectives envers determinades llengües o varietats; i encara d'altres s'han preocupat de qüestions d'ordre més aplicat, com ara la planificació i la política lingüístiques.

En aquest mòdul us presentem una manera diferent de "fer" sociolingüística. És una sociolingüística qualitativa, és a dir no basada ni en xifres ni en correlacions, sinó en l'estudi minuciós de la parla en esdeveniments comunicatius concrets. Aquesta sociolingüística s'ha anomenat *de la interacció*, *interaccional* o *interactivista*, per tal com sosté que la millor manera i el lloc més adequat per estudiar i entendre el nexe entre llengua i societat és la interacció social. És a dir, defensa que és a través de l'estudi de la llengua tal com la fem servir els parlants en contextos comunicatius concrets que podem entendre com ens organitzem socialment. Cal assenyalar que la sociolingüística d'enfocament interactivista no correspon o no es pot reduir a un mètode o a un paradigma concret. És més aviat una sociolingüística amb una sensibilitat especial pels petits detalls del que diem, de com ho diem, de per què ho diem així i de què vol dir tot plegat.

Totes les formes de fer sociolingüística impliquen unes visions concretes tant del nivell social com de la naturalesa de la llengua. En general, la sociolingüística centrada en l'estudi de la interacció social, tot i que té orientacions i èmfasis diversos, com ja hem dit, comparteix una mateixa concepció constructivista de la societat. Això vol dir que manté que la vida social (les relacions de poder entre individus o les diferències i desigualtats socials) no existeix en abstracte, sinó que es constitueix, és a dir, es fa, en les interaccions quotidianes (tant de tipus informal com de tipus formal o institucional). I es fa a través de la manera com ens relacionem amb els altres cara a cara.

Una premissa fonamental de la sociolingüística interactivista és que la relació amb els altres és majoritàriament lingüística, és a dir, que la llengua, o la parla, com preferim anomenar-la, és un component constitutiu (no perifèric) de la interacció social. La perspectiva interaccional entén, doncs, que la llengua és una pràctica social i situada. D'aquesta manera, se situa a l'altre extrem de certs plantejaments objectivistes que busquen aïllar els fenòmens lingüístics dels seus contextos de producció i estudiar-los "en abstracte".

Llengua, parla o usos verbals?

Aquests termes sovint es fan servir de forma intercanviable, però tenen connotacions prou diferents. El terme *llengua* fa referència al sistema codificat de signes lingüístics (per exemple la llengua catalana, la llengua anglesa, etc.), perfectament delimitat. Sovint la llengua s'estudia aïllada dels seus contextos de producció. *Parla* i *usos verbals*, en canvi, remeten a la pràctica lingüística situada en intercanvis comunicatius reals.

La voluntat d'entendre els usos contextualitzats de la llengua ens porta a fixar-nos en la realitat lingüística de les nostres ciutats i pobles. I aquesta realitat és plurilingüe arreu. És per això que dibuixarem una sociolingüística de la interacció plurilingüe, una sociolingüística preocupada per entendre com els parlants fan servir tots els recursos lingüístics i comunicatius al seu abast per actuar socialment. Per tal d'endinsar-nos en els usos plurilingües cal, però, un pas previ. Cal entendre d'on venim, és a dir, quins han estat els autors i els corrents que han aportat conceptes teòrics i mètodes per poder estudiar la interacció cara a cara i per entendre'n la significació.

En la primera part d'aquest mòdul parlarem de les tradicions formatives, és a dir, de com va iniciar-se tot plegat, de qui va començar a parlar de la sociolingüística de la interacció, en quin context científic i acadèmic, i de quines nocions han bastit l'enfocament interactiu. En la segona part, parlarem de com aquests conceptes i aquesta mirada local, situada i minuciosa sobre les pràctiques lingüístiques s'ha aplicat a l'estudi de la interacció bilingüe i plurilingüe. Presentarem exemples i interaccions plurilingües extrets tant del context català com d'altres contextos socials per tal d'il·lustrar els conceptes i els mètodes d'anàlisi a què farem referència. En certs punts, que assenyalarem, veureu que la sociolingüística de la interacció es queda "curta", és a dir, que hi ha certes explicacions socials que tenen a veure amb la política de les relacions intergrupals, els seus valors culturals, les ideologies, etc. que la sociolingüística de la interacció no pot donar. És en aquests punts on entra la sociolingüística que s'ha anomenat crítica i són els moments en què el mòdul que us fem a mans i el mòdul sobre sociolingüística crítica encaixen.

1. La interacció situada en els estudis sociolingüístics

Malgrat que els inicis de la sociolingüística qualitativa d'enfocament interactivista se situen a finals dels anys seixanta i principis dels setanta, hi ha un parell de noms que cal destacar com a precursors del paradigma interaccional molt abans que aquest prengués embranzida. Són el lingüista Edward Sapir i l'antropòleg Bronislaw Malinowski (el fet que siguin un lingüista i un antropòleg és indicatiu no només de la doble vessant lingüística i social de la disciplina, sinó també del seu caràcter híbrid, per tal com a més de la sociologia i de la lingüística, l'antropologia hi ha tingut un paper molt important).

Sapir i Malinowski, entre els anys vint i trenta del segle XX, van manifestar que calia redirigir la mirada cap al fet comunicatiu entès com a intercanvi ancorat en un context situacional en el qual els individus no només codifiquen i descodifiquen missatges lingüístics (com deia Saussure), sinó que també fan coses, o dit d'altra manera, actuen socialment. Les idees centrals de Sapir i de Malinowski són:

- La importància del context situacional en la comprensió dels fets lingüístics.
- La participació interaccional com a font de significats socials i culturals.
- La parla entesa com a acció social.

Aquestes idees seran fonamentals per al desenvolupament de la sociolingüística de caire interactivista i interpretatiu que emergirà mig segle després.

Les tradicions que confluiran en la conformació d'aquesta sociolingüística centrada en l'estudi de la comunicació cara a cara seran diverses però alhora convergents en nombrosos aspectes. No obstant això, cal destacar en aquest apartat introductori l'especial significació que va tenir l'enfocament d'inspiració antropològica anomenat l'*etnografia de la parla* o *de la comunicació*.

1.1. L'etnografia de la comunicació

John Gumperz i, sobretot, Dell Hymes (1964) foren els pares d'aquest corrent, que va propugnar un canvi de paradigma en els estudis lingüístics. Malgrat algunes excepcions (poques), fins als anys seixanta del segle XX, la lingüística s'havia centrat de manera gairebé exclusiva en l'estudi de la forma descontextualitzada, és a dir, en la llengua com a sistema de signes. Els intents d'entendre la dimensió social de la llengua s'havien limitat a l'establiment de correlats "en abstracte" entre formes lingüístiques i estructura social (és a dir, a intentar definir com parlaven els membres de diferents grups socials, però sense tenir gaire en compte en quina situació, amb quins interlocutors i per aconseguir quins objectius). En altres paraules, el que interessava a la lingüística era el

Referència bibliogràfica

Dell Hymes (1964). "Toward ethnographies of communication". *American Anthropological Association* (vol. 66, núm. 6/2, pàg. 1-34).

mitjà lingüístic, però no la finalitat del missatge, és a dir, la seva funció comunicativa, així com tampoc els significats socials, culturals o pragmàtics que es transmetien per mitjà de certes formes lingüístiques.

Per solucionar aquestes mancances, els etnògrafs de la comunicació, que entenien la llengua com a pràctica cultural i social, van defensar que el seu estudi s'havia de centrar en l'ús contextualitzat de les formes lingüístiques en un **esdeveniment de parla** o **comunicatiu** (en anglès *communicative event*) concret. La seva proposta metodològica es basava en l'etnografia, la tradició antropològica d'estudi de grups culturals i humans (d'aquí el nom d'etnografia de la comunicació). L'etnografia consisteix a conviure amb un grup humà durant un període relativament llarg de temps (des de mesos fins a anys), tot observant-lo en el seu dia a dia i participant de diferents esdeveniments comunicatius. A través de preguntes i de la pròpia socialització interaccional, cultural i social de l'investigador, es busca entendre els valors, les ideologies i les formes de parla i de conducta considerades adequades per aquell grup social.

Per ser congruents, els etnògrafs de la comunicació van proposar que, en comptes de *llengua*, es fes servir el terme *comunicació* per tal com, entenien, la llengua era només un dels recursos comunicatius a l'abast d'un grup humà (o, en paraules de Hymes, un dels recursos de la seva economia comunicativa).

Un dels objectius clau de l'etnografia de la comunicació és identificar el coneixement que qualsevol parlant d'una comunitat té per poder-se comunicar de manera adequada dins d'aquesta comunitat. Aquest coneixement lingüístic contextual i pràctic el van anomenar **competència comunicativa** (en anglès *communicative competence*). Van utilitzar el terme *competència* per tal de posar-lo en diàleg amb la noció de competència lingüística mental i abstracta que Chomsky, coetani de Hymes i Gumperz, defensava. Alhora volien fer palès que l'ús lingüístic no era imprevisible, arbitrari i poc sistemàtic (com Chomsky sostenia a través de la noció d'actuació o *performance* en anglès), sinó regular i susceptible de ser descrit d'una manera sistemàtica. Cal dir que la noció hymesiana de competència comunicativa ha estat posteriorment fonamental en el camp de l'ensenyament i de l'aprenentatge de segones i terceres llengües des de perspectives més "pràctiques" i funcionals (els anomenats *enfocaments comunicatius*).

Per als etnògrafs de la comunicació un objectiu clau fou descriure la relació entre funció i forma lingüística en diferents societats. Així, els grups humans o comunitats (i no les llengües enteses com a codis abstractes de signes) van esdevenir els marcs de referència per als etnògrafs de la comunicació. Les comunitats eren, per ells, sistemes d'esdeveniments comunicatius que calia descriure per poder establir comparacions entre diferents comunitats. L'objectiu d'aquest programa comparatiu era no només identificar les característiques

distintes de cada esdeveniment en diferents societats (per tal de poder definir la competència comunicativa dels parlants) sinó, fonamentalment, establir el rol de la parla amb relació a altres formes comunicatives dins de cada grup cultural i humà (per exemple, hi ha societats en què l'enuig s'expressa verbalment i d'altres en què no es verbalitza, sinó que, justament, s'expressa mitjançant el silenci). Com que sobretot Gumperz s'interessà des del principi per comunitats amb usos plurilingües, l'etnografia de la comunicació li va proporcionar les eines per descriure quines formes de parla i en quina llengua o varietat dialectal es consideraven adequades per a quines funcions comunicatives.

Per tal de ser analíticament exhaustius, els etnògrafs de la comunicació van proposar vuit components que caracteritzaven qualsevol esdeveniment comunicatiu i que calia estudiar per separat i també en relació amb els altres. Aquests components es coneixen amb el nom de *SPEAKING*, que és l'acrònim derivat de les inicials de cadascun d'ells en anglès:

- La situació (angl. ***s**cene*).
- Els participants (angl. ***p**articipants*).
- Les finalitats (angl. ***e**nds*).
- Les seqüències d'actes (angl. ***a**ct sequences*).
- La clau (angl. ***k**ey*).
- Els instruments (angl. ***i**nstrumentalities*).
- Les normes (angl. ***n**orms*).
- El gènere (angl. ***g**enre*).

Aquí resumirem les característiques principals de cadascun dels vuits components de l'SPEAKING.

- La **situació** es refereix tant al context físic i temporal com al psicosocial, és a dir, a quin tipus de comportament i drets i deures interaccionals associem un espai físic determinat.
- La noció de **participants** fa referència no només a qui intervé sinó també a les relacions (per exemple, de poder) que existeixen entre els participants.
- Les **finalitats** poden ser tant individuals com generals o institucionals.
- Les **seqüències d'actes** fan referència a l'estructura temàtica i d'accions socials (actes de parla) de la interacció.
- La **clau** indica el grau de formalitat/informalitat i el to de les produccions lingüístiques.
- Els **instruments** són tant el canal de comunicació a través del qual circula la parla com les formes de parla (llengua, varietat i alternances lingüístiques) i tots els elements cinèsics i proxèmics.
- Les **normes** són tant de producció com d'interpretació.
- El **gènere** fa referència al tipus d'interacció (consulta mèdica, conversa entre amics, etc.) i a les seqüències textuals que hi apareixen (argumentació,

narració, etc.), essent una de les seqüències predominants en cada tipus d'interacció (dialogal en la conversa, argumental en un debat, etc.)

La proposta de Hymes i Gumperz va estimular l'estudi empíric de nombrosos esdeveniments comunicatius (sovint amb una forta càrrega cultural i simbòlica), com ara cerimònies religioses, judicis, debats, oratòria pública, etc., en comunitats molt diverses d'arreu del món. Per contra, altres esdeveniments comunicatius més quotidians, com ara entrevistes de feina o trobades transaccionals en establiments comercials, no van ser, en general, subjectes a anàlisi. No obstant això, podem dir que, gràcies als estudis inspirats per l'etnografia de la comunicació, es va disposar d'un corpus important de dades empíriques d'**actuacions comunicatives** (angl. *communicative performances*) situades en contextos socials i culturals molt diferents.

D'entre les nombroses aportacions teòriques i metodològiques de l'etnografia de la comunicació, per als propòsits d'aquest apartat destaquem que va posar sobre la taula la importància d'entendre la llengua en termes d'ús i de funció comunicativa. Va subratllar que les formes de parla (incloses les formes de parla multilingüe) són contextuals i que cal analitzar-les en les situacions comunicatives en què s'empren. Els etnògrafs de la comunicació van destacar que la llengua (o millor, la parla) està fortament lligada als valors culturals, morals i ideològics d'una societat determinada. Finalment, aquest enfocament va emfatitzar la relació dialògica entre situació comunicativa i parla, és a dir, les múltiples maneres en què la situació comunicativa defineix la parla, però, alhora, com a través de la parla es defineix la situació comunicativa. En altres paraules, adeqüem la nostra manera de parlar a la situació en què ens trobem, però alhora és la nostra manera de parlar la que defineix el que estem fent (xerrar informalment amb un amic o fer de pacient i de metge en una interacció mèdica, per exemple).

Imaginem-nos que tenim un veí metge, amb qui a més som força amics, i que acudim a la seva consulta per ser visitats. D'entrada, i durant la consulta mèdica, fem servir un to amigable però formal amb ell i ell fa el mateix amb nosaltres. Fem de metge i de pacient respectivament. Sense que canviï l'escenari físic, en un moment donat, canviem a formes de parla que indiquen proximitat, simetria i complicitat. La conversa esdevé menys asimètrica (en lloc de preguntes i de respostes típiques de metge i de pacient, tots dos participem en la conversa de manera semblant, fent preguntes, comentaris, introduint nous temes, etc.). Tot això fa que la nostra "trobada" hagi esdevingut una xerrada entre amics. És la nostra forma de parlar la que ha (re)definit l'activitat.

Activitat 1

1. Trieu una activitat comunicativa, observeu-la i feu-ne la caracterització seguint la graella de l'SPEAKING.

2. Tradicions formatives

Si bé considerem que l'etnografia de la comunicació va ser fonamental a l'hora de problematitzar l'estudi de la llengua aïllada del seu context de producció, hi ha d'altres enfocaments que també van tenir un paper rellevant en la constitució del camp que hem anomenat *sociolingüística de tall interaccional*. Són la sociologia de la vida quotidiana d'Erving Goffman, els corrents conversacionalistes d'inspiració etnometodològica i el corrent anomenat sociolingüística interaccional, iniciat per John Gumperz. A continuació, els presentem breument, tot situant-los en el seu context històric i científic.

2.1. La sociologia de la vida quotidiana d'Erving Goffman

Tot i que poc valorat i fins i tot menyspreat en el seu temps, el sociòleg Erving Goffman va canviar de manera radical la mirada de la sociologia (i de nombroses disciplines, com ara la psicologia social) sobre la realitat social i sobre la forma com les persones creem, mantenim i reproduïm aquesta realitat.

Sabíeu que...?

Una de les característiques més remarcables de l'obra de Goffman és la manera com està escrita. Goffman va ser un sociòleg inusual en molts aspectes, un dels quals, la seva capacitat literària. En els seus llibres, combina l'afany del novel·lista per descriure el detall de la vida quotidiana amb la sistematització pròpia dels científics socials. També utilitza obres literàries com a evidència sociològica, com va fer amb la novel·la *Billy Budd, Sailor*, de l'escriptor nord-americà Herman Melville.

Goffman va afirmar no només que la realitat és construïda en la interacció cara a cara, sinó que és construïda per mitjà de mecanismes universals molt precisos. Per Goffman, cal abandonar la convicció que la realitat social té existència pròpia i independent de les nostres accions quotidianes perquè puguem reconstruir les normes que la fan funcionar. Així, va defensar que l'objecte d'estudi de la sociologia havia de ser l'activitat interaccional quotidiana (considerada arbitrària i poc interessant pels seus coetanis sociòlegs). I és per això que les idees de Goffman són fonamentals per a la sociolingüística interactivista que presentem en aquest mòdul.

Tal com ja hem vist que també proposaven els etnògrafs de la comunicació, Goffman va defensar la importància cabdal de contextualitzar la parla, és a dir, d'entendre-la i analitzar-la en la situació social en què s'esdevé. Goffman defineix la situació social com:

> "[...] un context de possibilitats de vigilància mútua, un espai en què un individu es troba accessible al sentits nus dels altres presents, els quals, al seu torn, també són accessibles a ell. D'acord amb aquesta definició, podem parlar d'una situació social quan dos o més individus es troben en la presència immediata dels altres, que dura fins que marxa la penúltima persona."
>
> Erving Goffman (1964). "The neglected situation". *American Anthropologist* (vol. 66, núm. 6/2, pàg. 135). [Traduccions de l'autora del mòdul.]

Si les situacions socials ja són, de per si, esdeveniments amb estructura pròpia que, per Goffman, cal entendre i estudiar, dins d'aquestes situacions encara podem trobar arranjaments socials més estructurats, les **trobades** (angl. *encounters*), en què la interacció cara a cara entre dos individus esdevé més focalitzada. Goffman descriu les trobades de la següent manera:

> "Hi ha una obertura mútua preferent a tot tipus de comunicació. Habitualment, també hi ha un acostament físic, un arrambament ecològic en què els participants s'orienten cap als altres i se separen dels qui estan presents en la situació però no oficialment en l'encontre."
>
> Erving Goffman (1964). "The neglected situation". *American Anthropologist* (vol. 66, núm. 6/2, pàg. 135). [Traduccions de l'autora del mòdul.]

> Un exemple de situació social podria ser una festa. En aquestes celebracions, sovint hi ha un bon nombre d'assistents que, en general, segueixen les normes de comportament cultural adequat (per exemple, no van vestits amb banyador, no riuen obertament dels altres assistents, etc.). Les trobades són les converses que, durant la festa, cadascun de nosaltres segurament mantindrem amb altres assistents. Pot ser, però, que en una situació social (per exemple la trobada de pacients a la sala d'espera d'un consultori mèdic) no hi hagi cap trobada, malgrat que hi hagi un bon nombre de persones presents; o pot ser que, en una situació determinada (per exemple en una entrevista de feina), només hi hagi una trobada.

Goffman fa servir diferents metàfores per caracteritzar la vida social i els mecanismes que la fan rutllar. Les dues que desenvoluparem a continuació són la vida social com a ritual i com a actuació teatral.

2.1.1. La vida social com a ritual

La noció goffmaniana de ritual social està fortament lligada al concepte d'**imatge** (angl. *face*), que és la projecció pública de nosaltres mateixos que fem en la interacció. Segons Goffman, ens preocupem constantment de mantenir aquesta imatge i volem que els altres la respectin. De fet, un dels principis fonamentals de Goffman és que el **jo** (angl. *self*) és un producte social, perquè és el resultat de les nostres actuacions en les situacions d'interacció social; és a dir, no hi ha cap identitat o essència individual que tingui una existència anterior o prèvia i que esperi ser "reflectida" en les situacions socials. Goffman parla del jo com de "l'objecte sagrat de la vida interpersonal moderna", que s'evidencia en la manera com establim i protegim els territoris del jo (per exemple, establint fronteres entre el nostre cos i el dels altres).

La sociologia goffmaniana es fonamenta en la idea que l'ordre social es manté a través dels nombrosos **rituals d'imatge** (angl. *facework*) que posem en marxa en les nostres interaccions quotidianes. Es tracta de petits actes convencionalitzats que fem servir regularment per "retre tribut" a aquest jo "sagrat" del qual parlàvem anteriorment (per exemple, saludar la gent que coneixem, disculpar-nos si topem amb algú involuntàriament, etc.). Malgrat el seu caràcter aparentment mundà, els rituals interpersonals de respecte i de protecció de la imatge són, per Goffman, el greix que fa funcionar la màquina social.

Un exemple de ritual de protecció de la imatge (pròpia i aliena) seria la manera com declinem una invitació. D'una banda, no volem que l'altre se senti ferit i, per tant, solem agrair la invitació abans de declinar-la. De l'altra, no volem semblar descortesos i, per això, solem donar tot tipus d'explicacions de per què no podem acceptar-la. Lògicament, haurem de justificar-nos més depenent del tipus d'invitació i depenent de qui sigui la persona que la fa, però, malgrat les variacions, els rituals seran molt semblants.

2.1.2. La vida social com a teatre

La metàfora dramatúrgica va ser molt productiva per a Goffman. Com ja hem comentat en l'apartat anterior, en la interacció tots volem crear unes certes impressions en els altres a través de com actuem. És a dir, no es pot distingir el jo del personatge que creem. Ara bé, no som totalment lliures per crear qualsevol personatge; cal que tinguem credibilitat. Per a això necessitem tenir els atributs adequats i actuar de manera coherent. Els nostres interlocutors són la nostra audiència (i nosaltres som la seva) i jutgen la credibilitat de la nostra actuació. Només si som creïbles (i això també implica una certa continuïtat temporal), la nostra actuació esdevindrà el nostre jo. Cal dir que, sovint, s'ha acusat Goffman de presentar una imatge manipuladora de la vida social. Això no és ben bé així, perquè les persones no som sempre plenament conscients de les nostres actuacions ni les planifiquem d'una manera estratègica (tot i que, de vegades, sí que ho podem fer).

Goffman es va fixar molt en les interaccions de servei, com les que es donen, per exemple, en establiments comercials entre venedors i clients, en contextos burocràtics entre empleats públics i ciutadans o en oficines d'informació turística entre informadors turístics i visitants. En aquests contextos, el manteniment del **paper** (angl. *line*) dels empleats i la credibilitat de les seves impressions és sovint un treball d'equip. Cal que els companys de feina col·laborin per mantenir les aparences (de, per exemple, voler ser servicials) i evitar que l'actuació se'n vagi en orris. Goffman va equiparar l'atenció al públic amb l'**escenari teatral** (angl. *frontstage*) i el que passa a la rebotiga, quan els clients no hi són, amb els **bastidors** de l'actuació (angl. *backstage*).

Des d'un punt de vista sociolingüístic, la distinció entre escenari i bastidors és molt interessant, perquè implica que els individus actuem d'una manera diferent segons l'espai (que és de tipus social i no només físic) en què ens trobem. Això inclou tant la gestió del nostre cos, com el grau de formalitat del registre de llengua que fem servir i, en contextos plurilingües, fins i tot la tria lingüística. Els mateixos parlants, davant d'un públic, poden fer servir el castellà i a la rebotiga canviar al català, o bé el contrari. També pot passar que l'actuació a l'escenari sigui curosament monolingüe, mentre que al darrere es barregin diferents codis.

Goffman aprofundeix en la idea de la vida social com a teatre a través de la noció de **marc interpretatiu** (angl. *frame*), que defineix com els principis d'organització social pels quals donem sentit als esdeveniments en què participem. Hi ha uns marcs d'interpretació primaris (o marcs base), és a dir, el que les coses semblen i que, per tant, acceptem com a reals (una trobada de servei, una visita mèdica, una entrevista de feina, etc.). També hi ha uns **marcs suspesos** (angl. *keyed*), que són transformacions dels marcs primaris (noteu aquí que Goffman utilitza la noció de **clau** (angl. *key*) de l'SPEAKING de Hymes).

L'exemple més típic de marc suspès és el de la burla, la broma i el joc. En aquests marcs, parèntesis dels marcs primaris, som conscients que no podem prendre al peu de la lletra el que diuen els nostres interlocutors. En contextos bilingües, per exemple, és habitual canviar de codi en els marcs suspesos per representar un personatge, entès aquí en el sentit literal, és a dir, de fer un paper, que cal distingir de les actuacions quotidianes del jo que acabem d'explicar.

La interacció següent té lloc en una carnisseria a Catalunya. Car és el propietari de la carnisseria i Cli és la clienta. La interacció és en català fins que arriba el moment transcrit a continuació.

[...]

01	Car:	[nom de la clienta] què més vols?
	Car:	[Car està servint una altra clienta alhora i Cli participa en la conversa que mantenen.]
02	Car:	[nom de la clienta] *que hay gente aquí esperando*!
03	Cli:	( ).
04	Car:	*espabila no*?
05	Cli:	*ya está nada más*.
06	Car:	*ya está/ y para eso tanto*:
07	Cli:	*para eso tanto follón*.
08	Car:	*qué barbaridad/ yo digo yo digo vendrá hoy a portarse como una mujer*.
09	Cli:	no ( ).
10	Car:	mil cent noranta-dos.
11	Cli:	( ).

[...]

12	Cli:	quant?
13	Car:	mil cent noranta-dues (.) què voldrà aquest senyor?

Font: Maria-Carme Torras i Calvo (1998). "The organisation of bilingual service encounters: code alternation and episode structure". *Working Paper Series* (núm. 97, pàg. 17-18). Regne Unit: Centre for Language in Social Life / Lancaster University. Transcripció lleugerament adaptada. Convencions de transcripció: ( ) parla incomprensible; (.) pausa breu; / entonació ascendent; :: allargament vocàlic.

Veiem com el carnisser canvia al castellà per "esbroncar" la clienta, que està despistada xerrant amb una altra clienta. En aquest cas, la clienta segueix la tria lingüística del carnisser i també participa del pla suspès creat. El canvi de llengua serveix al carnisser per distanciar-se de la veu "esbroncadora", que esdevé totalment humorística (i menys

Lectura recomanada

Si voleu aprofundir en la noció de ritual i en la visió dramatúrgica de la vida social de Goffman, recomanem la lectura del llibre:

Erving Goffman (1959). *The presentation of self in everyday life*. Nova York: Doubleday.

ambigua) quan el carnisser continua criticant la clienta per demanar poca cosa i no portar-se "com una dona".

2.1.3. El concepte d'ordre interaccional

Amb el pas dels anys, Goffman es va interessar cada cop més per la parla i, en concret, pel que ell va anomenar l'**ordre interaccional** (angl. *the interaction order*), en què l'ús de la paraula *ordre* no suposa que Goffman cregui que la interacció és ordenada. Goffman fa servir el concepte d'ordre interaccional (1983) per referir-se a l'àmbit d'activitat de la interacció, de la mateixa manera que podríem parlar de l'ordre econòmic o de l'ordre polític.

Referència bibliogràfica

Erving Goffman (1983). "The interaction order". *American Sociologial Review* (vol. 48, pàg. 1-17).

La interacció social es basa, segons Goffman, en la coordinació mantinguda en el temps de les accions dels parlants i de la seva **implicació** (angl. *engagement*) en la comunicació. Aquesta implicació és també física i té a veure amb la gestió del propi cos que fan els parlants.

Una de les aportacions de Goffman és la seva conceptualització de la relació entre el nivell macro de l'organització social i el nivell micro del cara a cara. Per Goffman, l'ordre interaccional no és un reflex de l'estructura social, però tampoc no és totalment autònom. És semi o relativament autònom. A diferència dels etnometodòlegs, que estudiarem en l'apartat següent, Goffman no creu que l'ordre social es pugui reduir a la interacció cara a cara, sinó que creu que, en una societat determinada, l'ordre interaccional té una història que cal entendre i que, sovint, fa que hi hagi grups socials amb drets i obligacions interaccionals desiguals. Alhora, però, manté que cal entendre l'ordre interaccional com a espai d'activitat propi.

Goffman il·lustra molt bé el que entén per *semiautonomia de l'ordre interaccional* quan parla del món institucional. Com que bona part de la feina que es fa en les organitzacions, tant de cara al públic com internament, s'acompleix a través de la interacció situada, és "vulnerable", en paraules de Goffman, als efectes del cara a cara. És a dir, més enllà del seu rol institucional, cal entendre les accions dels parlants com a accions de dos individus que interactuen cara a cara i que, per tant, prenen en consideració els elements de què parla Goffman com, per exemple, el manteniment de la imatge pròpia i de la dels altres.

Activitat 2

1. En una llibreta anoteu, durant tot un dia sencer, els rituals socials que els altres fan servir amb vosaltres per tal de mantenir la seva imatge pública i la vostra (salutacions, disculpes, compliments, etc). Observeu diferències entre àmbits (entorn de feina, familiar, botigues, gimnàs, etc.) i interlocutors (coneguts, amics, companys de feina, familiars, etc.)? Escriviu un assaig de dues pàgines amb les vostres observacions i la interpretació que en feu.

2.2. El socioconstructivisme radical: l'etnometodologia de Harold Garkinfel i els enfocaments conversacionalistes

A finals dels anys seixanta, Garfinkel, com Goffman, va sacsejar els fonaments de la sociologia d'aquell moment, que seguia el corrent funcionalista de Talcott Parsons. Parsons es preguntava com és que cadascun de nosaltres no persegueix els seus objectius individuals, és a dir, com és que, en general, les societats en les quals vivim són ordenades. La resposta, per Parsons, era que cadascun de nosaltres, a través de les institucions socialitzadores de la família i l'escola, internalitzem les normes i valors de les nostres societats i les reproduïm sense adonar-nos-en. Com Goffman, Garfinkel també discrepa radicalment d'aquests plantejaments.

Garfinkel (1967) creu que els actors socials saben per què fan les coses i que ho poden **explicar** (angl. *account*). I per a ell, aquest **coneixement ordinari** (angl. *commonsense knowledge*) dels membres d'un grup social determinat ha de ser l'objecte d'estudi principal de la sociologia. És a dir, Garfinkel vol descobrir quin és el raonament o, en les seves pròpies paraules, quins són els "mètodes" que els individus fan servir per explicar i donar sentit a les seves accions i a les dels altres. Una de les dificultats amb què es troba l'etnometodologia és com accedir al coneixement individual o als etno-mètodes, perquè aquest coneixement és normalment tàcit, és a dir, és un tipus de coneixement del qual no som conscients.

Referència bibliogràfica

Harold Garfinkel (1967). *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Una de les maneres de fer-ho és a través del que Garfinkel va anomenar *experiments de violació* (angl. *breaching experiments*), en els quals demanava als seus estudiants que alteressin les rutines de la vida quotidiana comportant-se de manera contrària al que és habitual (per exemple, responent amb molts detalls personals a la pregunta ritual "com va?") per tal de fer trontollar la sensació de realitat compartida i posar al descobert la manera (els mètodes) en què s'organitzen i s'estructuren les nostres activitats diàries

Experiments fracassats...

Els experiments de violació de les normes de Garfinkel no tingueren gaire èxit. Les persones a qui s'adreçaven els experiments sempre justificaven d'una manera o altra el comportament estrany dels "experimentadors". Aquestes justificacions feien que la manera en què es produeix l'ordre en les activitats quotidianes continués quedant implícit, ja que els individus no qüestionaven obertament el comportament dels "experimentadors".

Garfinkel també pensa que la vida social es "produeix" en la interacció. La seva postura és antimentalista i radicalment empirista i va inspirar un altre sociòleg, Harvey Sacks, que va aplicar les idees de Garkinfel a l'anàlisi de qüestions comunicatives. Sacks, juntament amb Gail Jefferson i Emmanuel Schegloff, va ser el pare dels anomenats *corrents conversacionalistes*, a cavall entre la sociologia, la pragmàtica, l'anàlisi discursiva i la (micro)sociolingüística. Aquest enfocament busca descriure l'organització de la parla entesa com a interacció social; per això, l'anomenen **parla-en-la-interacció** (angl. *talk-in-interaction*).

Conversa, parla-en-la-interacció o interacció verbal?

Al començament, Sacks, Schegloff i Jefferson van fer servir el terme *conversa* per referir-se a qualsevol tipus d'interacció oral. La raó és que, per ells, la conversa és la forma prototípica d'interacció verbal, que pot ser més o menys formal; creuen que la resta (entrevistes, debats, etc.) no són sinó especialitzacions de la conversa. No obstant això, amb el temps, i vista l'ambigüitat que el terme suscitava (ja que en la parla quotidiana una conversa és, exclusivament, una interacció de tipus informal), els conversacionalistes van adoptar altres termes, com ara *parla-en-la-interacció*. En aquest mòdul, però, preferim utilitzar el terme més simple i genèric d'*interacció verbal*.

Més que un conjunt de principis, de fet, l'**anàlisi conversacional** (AC) es un mètode (o un conjunt de mètodes) per estudiar la interacció social de manera sistemàtica. Un dels seus principis fonamentals és que parlar és actuar socialment, és a dir, que parlar és fer coses (demanar, donar ordres, saludar, establir amistat, explicar històries, etc.). Per tant, quan analitzem la parla ho hem de fer en termes de quines accions els parlants estan acomplint i com les estan fent visibles i intel·ligibles als seus interlocutors. En aquest punt, l'AC parteix dels fonaments teòrics de l'etnometodologia, en particular del seu interès per descobrir els procediments que els individus fan servir per donar sentit i explicar les accions pròpies i les dels altres.

Lectura recomanada

En català, una introducció a l'anàlisi conversacional accessible, didàctica i força completa és el llibre:

Amparo Tusón (1995). *Anàlisi de la conversa*. Barcelona: Empúries.

Cal tenir en compte que Tusón incorpora, a més de conceptes de l'AC, nocions d'altres paradigmes tractats en aquest mòdul, com ara l'etnografia de la comunicació. Això fa el llibre especialment interessant.

Els conversacionalistes parteixen de la base i alhora volen demostrar que la parla no és arbitrària ni desorganitzada (com es desprèn de la distinció entre *langue* i *parole* de l'estructuralisme), sinó al contrari, estructurada i ordenada. Però, com s'aconsegueix aquest ordre? L'ordre no és fruit de la casualitat, sinó una feina precisa de col·laboració entre els parlants, que requereix parar atenció als detalls més ínfims (tant verbals com no verbals) de les intervencions dels altres.

2.2.1. La perspectiva èmica

Una de les característiques sovint més emfatitzades de l'AC és la seva perspectiva èmica. Això vol dir que, com a investigadors, no ens hem de mirar les dades des d'un punt de vista extern (perspectiva ètica), sinó que ens hem de posar en la pell dels que parlen i analitzar la conversa des de dins. Si no, correm el risc de fer interpretacions "iròniques" de la parla, tal com els conversacionalistes les anomenen, és a dir, de projectar sobre la parla la nostra pròpia visió del món.

Ara bé, la perspectiva èmica conversacionalista és molt estricta, perquè descarta que l'investigador pugui fer servir cap informació prèvia sobre els parlants, els seus coneixements, les seves xarxes socials, el seus processos socialitzadors, etc., o fins i tot el propi coneixement del món de l'investigador, per explicar el que s'esdevé en la interacció.

Un cas molt il·lustrador és el dels malentesos, que jo mateixa vaig estudiar fa temps en una oficina d'atenció turística (Codó, 1999). Des d'un punt de vista conversacional, no es pot parlar de malentès comunicatiu fins que els mateixos parlants no el descobreixen, és a dir, fins que no el fan explícit interaccionalment. Analitzant les dades, observava que hi havia moments en què l'usuari se n'anava amb la informació incorrecta (per exemple, demanava per una *library*, biblioteca en anglès, i el servidor l'enviava a una llibreria). Malgrat que jo sabia que era un cas de malentès, no podia classificar-lo com a tal, perquè, per als parlants, en aquell moment, la interacció havia estat exitosa.

Referència bibliogràfica

Eva Codó (1999). *Constructing meaningful communication in foreign language interaction: A CA-based study*. Tesi de màster inèdita. Lancaster University.

Aquesta perspectiva èmica radical fa que les interpretacions de la parla es redueixin, exclusivament, al sentit que els parlants donen a cada torn anterior. Això ho sabem per la manera com construeixen el seu propi torn, en el qual fan visible de quina manera han entès la contribució prèvia dels altres. Cal

precisar que quan parlem de com entenem els torns dels altres no ens referim només al contingut, sinó, i això és clau per a l'AC, a l'acció. És la famosa frase de Sacks, "què estem fent ara i per què?"

> Per exemple, si jo interpreto les paraules del meu interlocutor com una amenaça, reaccionaré dient "ja em pots amenaçar, ja, que tant me fa" o "m'estàs amenaçant?" o bé l'amenaçaré jo també, o fins i tot decidiré que em convé més canviar de manera d'actuar i rectificaré la meva conducta dient "molt bé, d'acord, ja faré això que em demanes". En qualsevol d'aquests casos, la meva reacció fa visible que, per mi, les paraules del meu interlocutor constitueixen una amenaça.

Aquesta manera d'entendre l'estudi de la parla requereix unes anàlisis molt i molt detallades. L'objectiu és observar com els parlants van construint les converses torn a torn i com les poden **reparar** (angl. *repair*) si identifiquen que els seus interlocutors els han interpretat malament. Evidentment, des d'un punt de vista analític, tot això no és possible si les converses no són enregistrades i el recercador no pot escoltar-les i reescoltar-les. Malgrat que, a la pràctica, se'n facin transcripcions i que, en alguns casos, siguin molt minucioses, la gravació en àudio o en vídeo sempre es considera la font principal de dades.

L'empirisme de l'AC és molt profund i té a veure, d'una banda, amb la relació entre teoria i fenòmens interaccionals i, de l'altra, amb la relació entre estructura social i interacció situada.

Pel que fa al primer aspecte, l'AC és un mètode inductiu. És a dir, les dades precedeixen la teoria. Els conversacionalistes defensen que hem de mirar les dades d'una manera "no motivada" (angl. *unmotivated*) per tal de no projectar biaixos interpretatius. És a partir de l'anàlisi sistemàtica de corpus de dades semblants (per exemple, com encetem les nostres converses telefòniques) que podem extreure les normes (enteses com a procediments, no com a imposicions externes) que regeixen la nostra participació interaccional en aquestes situacions.

Respecte al segon punt, un dels principis analítics de l'AC és la **rellevància procedimental** (angl. *procedural relevance*). Això es refereix al fet que no podem assumir cap influència de la posició dels parlants dins l'estructura social sobre la parla. Així, la rellevància de les categories sociològiques tradicionals (per exemple, el gènere, la classe social o l'etnicitat) o d'altres qüestions, com l'estatus o el rol situacional, s'ha de demostrar a través de la manera com els parlants gestionen la seva participació interaccional. Per fer servir la terminologia conversacionalista, veient com "s'orienten" en la parla. La raó és que hi ha tants elements externs que poden ser rellevants que ens hem de limitar al que la interacció ens fa visible. Dit d'altra manera, si no podem demostrar, a través de l'anàlisi de la seva intervenció, que un parlant determinat s'orienta al fet que el seu interlocutor sigui dona, metge o estranger, no podem dir que aquestes siguin categories rellevants per explicar ni com els parlants actuen ni l'estructura mateixa de la interacció.

Un altre exemple de la rigidesa analítica de l'AC el trobem en l'anàlisi de la comunicació intercultural. Per als conversacionalistes, només podem fer servir el terme *intercultural* si podem demostrar que la pertinença a un grup cultural determinat és rellevant per als parlants en aquella situació de comunicació concreta i si així ho posen de manifest les seves intervencions d'una manera més o menys explícita (verbalitzant, per exemple, que l'altre no pertany al nostre grup, o bé simplement fent explícites certes informacions comportamentals que en situacions intraculturals no explicitaríem). Si aquest no és el cas, només podem qualificar la comunicació d'interpersonal.

2.2.2. La seqüencialitat i el context

Més amunt hem explicat que la interacció està organitzada en **torns de parla**. Aquests torns no estan enllaçats de manera serial (un al darrere de l'altre) sinó de manera seqüencial (un amb relació a l'altre). Els torns constitueixen seqüències d'acció social, de manera que un torn obre un marc d'acció i crea unes expectatives per al següent torn. És a dir, limita el tipus de segons torns possibles: a una pregunta segueix una resposta (o almenys aquesta és l'expectativa), un oferiment espera ser acceptat o rebutjat, etc. Si, per qualsevol motiu, aquesta segona part no es produeix immediatament, la seva rellevància no es cancel·la, sinó que es manté. És aleshores quan sentim comentaris (de vegades irritats) de l'estil "que no em contestes, o què?", "escolta, que t'he fet una pregunta!". I, també, sovint, la resposta té forma de disculpa seguida d'algun tipus de justificació, com ara "ai, perdona, ens hem posat a parlar de la Maria i m'he despistat", o bé "ho sento, no t'havia sentit".

La seqüència fonamental de la parla és el **parell adjacent** (angl. *adjacency pair*): pregunta-resposta, salutació-salutació, invitació-acceptació/declinació, etc., però també hi ha seqüències més llargues, de tres parts o més.

Una seqüència clàssica de tres parts és la que configura l'intercanvi comunicatiu entre docent i estudiant en contextos d'aprenentatge. Les parts d'aquesta seqüència són la iniciació per part del docent (I), la resposta per part de l'estudiant (R) i l'avaluació o comentari posterior (C) de la resposta per part del docent. En la interacció següent podem apreciar com la resposta d'en Carlos, en castellà, és considerada inadequada per part de la mestra, la qual sol·licita la reparació de la tria lingüística (això és, la resposta ha de ser en català i no en castellà).

01	Mestra:	mireu (.) això és una... (.)	I
02	Carlos:	*la manzanilla esa* (.)	R1
03	Mestra:	no (.) com es diu? (6)	C
04	Carlos:	camamilla.	R2

Font: Virginia Unamuno (1999). *Lengua, escuela y diversidad sociocultural. Hacia una educación lingüística crítica* (pàg. 86). Barcelona: Graó. Convencions de transcripció (adaptades per l'autora del mòdul): (.) pausa breu; (n. seg) pausa llarga.

La **seqüencialitat** de la parla és, doncs, un dels principis fonamentals de l'AC, que enllaça amb la noció de la **contextualitat** de la parla. Aquest, com ja hem dit, és un principi compartit per totes les propostes teòriques que desgranem en aquest apartat. La diferència, en aquest cas, és que la parla no és només

situada en el context d'una activitat social determinada (una mateixa oració pot voler dir coses diferents en el context d'una classe, una conversa informal o una consulta mèdica), sinó també en un context seqüencial concret (al darrere d'una o d'unes determinades accions socials). En aquest cas, el que s'ha dit abans (i no només en quina activitat comunicativa s'ha dit) determina com entenem les paraules del nostre interlocutor

La noció de context per als conversacionalistes és dinàmica. El context no és el rerefons estàtic de les nostres accions (la situació entesa com a paràmetres externs que defineixen l'activitat). Més aviat, quan interactuem estem contínuament redefinint el context i mantenint l'activitat o canviant-la. És a dir, el context és intern a la interacció. A més, les nostres accions estan determinades pel context previ i alhora modifiquen el context en què s'emmarcaran les accions posteriors dels altres.

Vegeu també

Veurem més aspectes d'aquesta noció de context en l'apartat "La sociolingüística interaccional de John Gumperz" d'aquest mòdul.

A grans trets, aquests són els principis fonamentals de l'AC. Una de les aportacions més destacades d'aquest corrent ha estat, com ja hem dit, donar eines per a l'anàlisi de la interacció social. Les nocions de torn, seqüència conversacional i parell adjacent han estat àmpliament acceptades pels sociolingüistes interactivistes i també pels recercadors d'altres disciplines, com ara la pragmàtica lingüística. Tanmateix, si bé molts estudiosos troben útils les eines conversacionalistes, no tots estan d'acord amb la idea que tot allò que no és visible en la interacció no existeix. Hi ha altres investigadors que, malgrat que creguin que l'anàlisi dels petits detalls de la parla ens proporciona informació crucial sobre els processos d'interpretació i creació de significat, també troben valor a fer servir entrevistes i altres fonts d'informació, a més de la interacció pròpiament dita, per tal d'entendre el comportament dels parlants. N'és un bon exemple la sociolingüística interaccional, que presentem a continuació.

Activitat 3

1. Observeu activitats comunicatives de servei en contextos comercials (botigues, punts d'informació al client, etc.) i intenteu caracteritzar les interaccions entre clients i servidors que s'hi donen. Quants torns formen l'intercanvi? Com estan enllaçats? Quines seqüències interaccionals identifiqueu? Hi observeu alternança lingüística? En quins punts? Escriviu un assaig de tres pàgines sobre les regularitats que heu observat.

2.3. La sociolingüística interaccional de John Gumperz

L'anomenada *sociolingüística interaccional*, normalment associada al treball del lingüista i antropòleg John Gumperz, té nombrosos punts de contacte amb les tradicions presentades anteriorment. La seva font d'inspiració més directa és, potser, l'etnografia de la comunicació, ja que Gumperz, en va ser, juntament amb Hymes, un dels principals inspiradors.

Un aclariment important

Malgrat que Gumperz va anomenar el seu enfocament *sociolingüística interaccional*, cal dir que, com demostrem en aquest mòdul, la sociolingüística de caire interaccional és un concepte molt més ampli que no es pot reduir només a aquest corrent.

Gumperz parteix de la idea que cal entendre com els esdeveniments comunicatius es constitueixen interaccionalment i que, per tant, cal parar atenció al procés de negociació contínua d'interpretacions, que és, al capdavall, el fonament de la nostra participació comunicativa. L'èmfasi de Gumperz en els procediments interpretatius dels parlants li va venir dels seus estudis en comunitats on s'emprava més d'una llengua o varietat dialectal com, per exemple, l'Índia. Gumperz es va adonar que els membres d'aquestes comunitats sovint canviaven de codi i que, per mitjà d'aquests canvis (angl. *code-switching*), assenyalaven nous marcs d'interpretació. És a dir, feien veure al seu interlocutor (tot i que de manera força indirecta) que hi havia hagut algun canvi en el context interpretatiu (per exemple, en referència al tipus de relació interpersonal o al tipus d'esdeveniment comunicatiu).

Vegeu també

Veurem amb més detall els significats i les interpretacions que Gumperz va donar als canvis de codi en l'apartat "L'alternança situacional i l'alternança conversacional" d'aquest mòdul.

Les observacions de Gumperz sobre l'alternança lingüística el van portar a caracteritzar la parla com un procés reflexiu. Dit d'una altra manera, la nostra participació en qualsevol acte comunicatiu es fonamenta, segons Gumperz, a inferir el que volen dir els altres i, alhora, donar pistes sobre el que nosaltres volem dir (això ja ho deien els conversacionalistes, però Gumperz emfatitza el procés d'inferència i, per tant, la diferència entre el que les nostres oracions volen dir literalment i les intencions comunicatives que tenim). Aquestes dues idees, reflectides en les nocions d'**inferència comunicativa** i de **pistes contextualitzadores** (angl. *communicative inference* i *contextualization cues* respectivament), que explicarem tot seguit, són fonamentals per entendre el marc de la sociolingüística interaccional.

Com dèiem, les idees de Gumperz van sorgir de la seva recerca en comunitats plurilingües. Potser per això, el seu punt de partida (a diferència de Garfinkel i de Sacks, per exemple) és la diversitat comunicativa, que va investigar a través de l'estudi del que va anomenar *comunicació interètnica*. En aquest tipus de comunicació, els parlants no comparteixen **coneixements previs** (angl. *background knowledge*). Això fa que interpretin de manera diferent el que volen dir els seus interlocutors.

L'interès dels estudis de Gumperz rau no només en la descoberta dels elements que causen la fallida del procés comunicatiu (malentesos), sinó també en les conseqüències socials i materials d'aquestes dificultats interactives. Així, Gumperz es va centrar en l'anàlisi de la comunicació en situacions socials asimètriques en què un dels interlocutors (normalment autòcton) decideix si l'altre (normalment estranger) pot accedir a algun tipus de recurs valuós, com ara un

lloc de feina, una subvenció, una plaça en un curs de formació, etc. Gumperz mostra com el que és una qüestió estrictament comunicativa (inferim de manera diferent la intenció de l'altre) es converteix en un element d'avaluació moral o de capacitats de la persona entrevistada (com a persona titubejant i, per tant, de poc fiar, no adequada per al lloc de treball que s'ofereix).

Tornem, però, al procés comunicatiu. Com esmentàvem anteriorment, Gumperz no suposa que els interlocutors comparteixen un mateix conjunt de recursos comunicatius, sinó que, justament, busca la manera de comprovar empíricament (és a dir, amb dades lingüístiques) si els procediments d'interpretació són compartits. I això ho fa centrant-se en la noció d'**inferència comunicativa**, que és el procediment pel qual els parlants interpreten, a partir dels enunciats del seu interlocutor, la intenció comunicativa de l'altre, és a dir, què es el que realment vol dir. Per fer això, els interlocutors es basen en el seu coneixement social i interaccional previ, que pot ser força diferent en cada cas, perquè és de tipus cultural. Aquest coneixement previ inclou les anomenades **pistes contextualitzadores**, és a dir, els mecanismes mitjançant els quals indiquem als nostres interlocutors com han d'entendre les nostres paraules (per exemple, si les han d'entendre irònicament o no, si parlem seriosament o en broma, etc.). Cal fer notar en aquest punt que Gumperz fa servir la paraula *contextualització* i no *context*, que enllaça amb la visió dinàmica que els conversacionalistes tenen del context. Posar les oracions en context, contextualitzar-les, és doncs un procés continu i intern de la parla.

Contextualization cues

El terme *contextualization cues* ha estat normalment traduït en català com a 'pistes contextualitzadores', tot i que també podem trobar 'índexs contextualitzadors' (Cercle d'Anàlisi del Discurs) i 'apunts de contextualització' (Boix i Vila).

Cercle d'Anàlisi del Discurs (1997). *La parla com a espectacle: estudi d'un debat televisiu.* Bellaterra: Publicacions de la UAB.

Emili Boix i Fuster, F. Xavier Vila i Moreno (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana.* Barcelona: Ariel.

El procés d'inferència conversacional es fonamenta en dos tipus de signes verbals:

- Els **signes simbòlics**, és a dir, la informació lèxica i gramatical.
- Els **signes indèxics**, que són els que assenyalen la relació de la parla amb el context (les pistes contextualitzadores).

L'**alternança lingüística**, com hem esmentat, és una de les pistes contextualitzadores a l'abast dels parlants de més d'un codi lingüístic. Quines altres pistes contextualitzadores trobem en la parla? Doncs n'hi ha moltes, des de la prosòdia (el ritme, l'entonació, les pauses) fins a la posició del nostre cos (no transmetem el mateix missatge si mirem el nostre interlocutor que si li girem l'esquena), la gestualitat, l'expressió de la cara, etc. Cal dir que, normalment, no fem servir les pistes contextualitzadores una a una, sinó que solem utilitzar-ne unes quantes de manera simultània.

Un dels exemples més coneguts de Gumperz és el de les dones d'origen indi i paquistanès que treballaven a la cafeteria d'un aeroport britànic. Les persones a qui atenien es queixaven que les dones els semblaven poc servicials. Gumperz va descobrir que aquestes percepcions estaven motivades per l'entonació amb què les dones oferien la salsa d'acompanyament al plat de carn. Mentre que les treballadores britàniques l'oferien amb entonació ascendent (*gravy*?), les dones del sud d'Àsia ho feien amb entonació descendent (*gravy*), cosa que feia que s'interpretés com una afirmació en comptes d'un oferiment i que, per tant, semblés redundant i poc amable. Quan Gumperz els ho va explicar, les dones índies i paquistaneses van entendre, de sobte, per què la gent reaccionava de manera estranya quan els oferien la salsa. Al mateix temps, els encarregats de la cafeteria es van adonar que les dones no volien ser antipàtiques, sinó que era la seva manera normal d'actuar en aquell tipus de situació.

L'exemple anterior és especialment important perquè Gumperz va demostrar que compartir una mateixa llengua no vol dir compartir el mateix codi comunicatiu. De fet, les maneres com contextualitzem les nostres intervencions poden diferir força entre grups que parlen una mateixa llengua. És aleshores quan podem sentir comentaris de l'estil "els argentins són uns pedants", referit a les persones d'aquesta nacionalitat, perquè la manera com exposen les seves opinions, en la nostra cultura, pot semblar pedant, mentre que en la seva no ho és.

Fins ara no ens hem referit a un aspecte clau de la noció de pistes contextualitzadores, que és com s'adquireix aquest coneixement. Segons Gumperz (i els seus seguidors), els mecanismes de contextualització de la parla d'una cultura determinada s'adquireixen per mitjà del contacte personal intensiu amb membres d'aquesta cultura. Quan aquest contacte no hi és, malgrat compartir una mateixa llengua, podem, de fet, no entendre'ns.

Activitat 4

1. Penseu en situacions de comunicació amb persones d'altres països, llengües, cultures, etc. en què la comunicació hagi estat complicada o hi hagi hagut algun malentès (per exemple, durant un viatge turístic, estada d'estudis a l'estranger, reunió de feina, etc.). Intenteu reflexionar sobre els motius conversacionals (de tota mena, no només les qüestions verbals) que poden haver estat causa de les dificultats comunicatives. Escriviu un assaig de dues pàgines amb les vostres reflexions.

2. Enregistreu una conversa entre dues persones pertanyents a grups lingüístics i culturals diferents. Intenteu identificar els moments "incòmodes" interaccionalment. Feu-ne la vostra interpretació seguint la noció de pistes contextualitzadores de Gumperz. Després, comenteu les vostres anàlisis amb els vostres informants i mireu si coincideixen. Escriviu un assaig de tres o quatre pàgines explicant la vostra anàlisi i l'experiència posterior.

3. Les pràctiques bilingües i plurilingües situades

En els apartats anteriors, hem dibuixat el camp de la sociolingüística interactivista, tot presentant-ne els conceptes clau i els paradigmes que l'han configurada. En aquesta secció volem passar de la teoria a la pràctica. I això vol dir no només centrar-nos en estudis concrets sinó també emfatitzar el caràcter plural i plurilingüe dels usos lingüístics en les societats actuals. Per això, a partir dels conceptes i dels marcs teòrics que hem presentat anteriorment, ens proposem ara entendre com aquests conceptes s'han fet servir per analitzar la interacció social en contextos plurilingües.

Un dels primers estudis sociolingüístics que s'interessà pel fenomen de la parla bilingüe fou el de Blom i Gumperz a Noruega (1972). Aquests dos investigadors van analitzar els usos de la varietat local i de la varietat estàndard del noruec en una petita comunitat de pescadors anomenada Hemnesberget. Des de la publicació posterior del llibre *Discourse strategies*, de Gumperz (1982), en què esbossava el concepte d'alternança conversacional, que explicarem en l'apartat següent, l'estudi de l'alternança de codis com a pràctica bilingüe no ha parat de créixer. Va assolir el punt més àlgid durant els anys noranta, en què es van multiplicar els estudis de tipus sociolingüístic i qualitatiu sobre la manera en què parlants de contextos socials i lingüístics diferents alternaven dues o més llengües en les seves pràctiques comunicatives habituals.

Referències bibliogràfiques

Harold Blom, John J. Gumperz (1972). "Social meaning in linguistic structures". A: J. J. Gumperz; D. Hymes (editors). *Directions in sociolinguistics*. Nova York: Holt / Rinerhart / Winston.

John J. Gumperz (1982). *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.

La noció de bilingüisme

El terme *bilingüisme* fou el que primer es va fer servir per denotar les pràctiques lingüístiques en què s'emprava més d'un codi comunicatiu. Malgrat que el prefix *bi-* remet a l'existència de només dos codis, cal assenyalar que, en sociolingüística té, en general, un sentit més ampli (més d'un codi, però no exclusivament dos). Avui dia, però, es prefereixen els termes *plurilingüisme* o *multilingüisme*.

3.1. L'alternança situacional i l'alternança conversacional

John Gumperz va ser el primer sociolingüista que va considerar l'**alternança de codi** (angl. *code-switching*) com a pràctica bilingüe rica, polifacètica i complexa que requereix un alt nivell de destresa comunicativa i no com a producte de la interferència, de la manca de competència lingüística o del poc nivell d'estudis. Un altre dels prejudicis que Gumperz va voler eliminar és que l'alternança fos un fenomen transitori o el primer pas cap a l'assimilació lingüística. Va demostrar que, en certes comunitats, l'alternança de codis és una pràctica estable que, lluny de desaparèixer, tendeix a créixer, especialment en

contextos urbans, cada cop més diversificats i plurilingües. Un dels objectius de Gumperz va ser provar que l'alternança no era aleatòria, sinó regular, i que complia determinades funcions discursives que va intentar classificar i sistematitzar.

Per tal de caracteritzar les diferents formes d'alternança bilingüe observada, Gumperz va establir la distinció entre alternança situacional i alternança conversacional. L'**alternança situacional** és la que, seguint el paradigma estructural-funcionalista de la sociologia de la llengua de Joshua Fishman, està determinada per paràmetres externs a la interacció. Implica l'existència de funcions socials clarament delimitades per a cadascuna de les llengües i estabilitat i consens en les normes d'ús lingüístic. Els mateixos interlocutors, per exemple, farien servir llengües distintes per a tipus d'activitats també distintes (podrien estar interactuant en una llengua en el context d'una reunió de feina, per exemple, i canviar a una altra llengua per encetar una conversa informal un cop acabada la reunió).

El canvi de codi indicaria no només un canvi en el tipus de situació o de tema, sinó també un canvi en els rols situacionals dels parlants i en els seus drets i obligacions respectius (és a dir, qui pot dir què, com i quan). En aquest tipus d'alternança, el que és significatiu no és el contrast de codis, sinó l'associació convencionalitzada entre tipus d'activitat i tria lingüística. Malgrat l'atractiu d'aquest model per la seva simplicitat explicativa, la realitat de l'ús lingüístic en contextos socials plurilingües és molt més complexa i rarament hi ha una separació tan clara de funcions socials i de llengües.

El que s'observa, per contra, és un ús molt més dinàmic i plàstic dels recursos lingüístics i comunicatius. Gumperz (1982) de seguida se'n va adonar i es va posar a descriure el que anomenà **alternança conversacional** o **metafòrica**. La defineix com "la juxtaposició dins un mateix intercanvi comunicatiu de trossos de parla pertanyents a dos sistemes o subsistemes gramaticals diferents".

Referència bibliogràfica

John J. Gumperz (1982). *Discourse strategies* (pàg. 59). Cambridge: Cambridge University Press.

L'alternança conversacional de Gumperz sol ser més breu que l'alternança situacional (pot ser simplement una paraula, un sintagma o un torn de parla) i és molt més impredictible i dinàmica. També a diferència de l'alternança situacional, no implica cap canvi en l'activitat comunicativa. Segons Gumperz, és justament l'absència de canvi en el tipus d'activitat o en el tema el que desencadena la inferència comunicativa dels parlants (el "per què parlem aquesta llengua ara?"), els quals busquen raons discursivo-pragmàtiques i estilístiques per entendre l'alternança. Dit d'una altra manera, l'alternança lingüística conversacional és un dels recursos (juntament amb la prosòdia, la gestualitat, etc.) amb què els parlants bilingües o plurilingües posen les seves paraules en context i fan veure al seu interlocutor com han de ser interpretades (una de les múltiples pistes contextualitzadores de què disposen). Com totes les altres

pistes contextualitzadores, l'alternança lingüística opera a un nivell subconscient. És per això que, tal com diu Gumperz, molts parlants bilingües no són conscients de quan canvien de llengua.

> "Malgrat que per als lingüistes, per tal com els preocupa la descripció gramatical, l'alternança de codi és altament perceptible, els participants immersos en la interacció sovint no són conscients de quin codi fan servir en cada moment. El que els preocupa és l'efecte comunicatiu del que estan dient. La selecció entre alternatives lingüístiques és automàtica i no fàcilment recordada de manera conscient. "

> John J. Gumperz (1982). *Discourse strategies* (pàg. 61). Cambridge: Cambridge University Press. [Traduccions de l'autora del mòdul.]

En l'alternança conversacional, segons Gumperz, no es pot preveure què es dirà en quina llengua ni quan el parlant canviarà de llengua. És a dir, la tria i l'alternança lingüístiques no estan directament motivades per elements de tipus extrasituacional o macrosocial, com ara qüestions identitàries, tal com explica en el paràgraf següent:

> "[...] en situacions com les descrites aquí, aquesta associació entre estil comunicatiu i identitat grupal és simbòlica: no prediu l'ús real. No hi ha cap relació directa entre l'ocurrència d'un determinat conjunt de formes lingüístiques i el context extralingüístic."

> John J. Gumperz (1982). *Discourse strategies* (pàg. 66). Cambridge: Cambridge University Press. [Traduccions de l'autora del mòdul.]

> Un exemple molt clar són les citacions. Sovint quan enmig d'una narració una persona reprodueix literalment les paraules d'una altra, és a dir, actua com si fos aquella persona, ho fa en una llengua diferent de la llengua de la narració per així distingir les paraules referides del context narratiu. Això no vol dir que la citació sigui sempre en la llengua en què va ser feta perquè el que interessa és el contrast discursiu. A Catalunya és freqüent sentir persones que citen literalment a tercers en una llengua (bé sigui català o castellà) que no és la seva habitual de relació, la qual cosa de vegades pot produir desconcert entre els qui les escolten.

Per Gumperz, el nivell interaccional (que ell anomena conversacional) és, en bona mesura, independent del nivell social, seguint d'aquesta manera els plantejaments de Goffman. Els parlants fan servir els recursos lingüístics al seu abast, entre els quals l'alternança lingüística, per estructurar el seu discurs, com per exemple, per marcar transicions entre diferents seqüències conversacionals, per emfatitzar part del seu discurs, per inserir algun comentari tangencial, etc.

Vegeu també

Hem vist els plantejaments de Goffman a l'apartat "La sociologia de la vida quotidiana d'Erving Goffman" i veurem exemples l'alternança lingüística a l'apartat "Les funcions discursives de l'alternança de llengües" d'aquest mòdul.

El que té significat comunicatiu és, segons Gumperz, el contrast mateix, és a dir, la juxtaposició de codis. Aquesta juxtaposició "avisa" l'interlocutor que aquella part del discurs ha de ser interpretada de manera diferent i desencadena un procés d'inferència. El contrast és, doncs, una estratègia discursiva que té motivacions estilístiques i metafòriques, d'aquí el nom d'alternança metafòrica que Gumperz va donar també a l'alternança conversacional.

De fet, sota el nom d'alternança conversacional, Gumperz agrupa dos fenòmens diferents. Un d'ells és l'ús de la juxtaposició de codis com a estratègia estructuradora del discurs. Aquesta és la línia "conversacionalista" que posteri-

orment desenvoluparà Peter Auer i que explicarem en l'apartat següent. L'altre és l'ús de l'alternança per transmetre significats estilístics, connotatius, "expressius" o de tipus no literal, és a dir, l'alternança metafòrica pròpiament dita.

Gumperz va intentar explicar els significats no literals (i no conversacionals) de l'alternança a partir de la dicotomia de **codi propi** i **codi aliè** (angl. *we-code* i *they-code*). Segons Gumperz, el codi propi (la llengua del grup o intragrupal) té connotacions de solidaritat i de proximitat social, i una alternança cap a aquesta llengua evoca, doncs, aquestes idees. Per contra, una alternança cap al codi aliè indicaria distància i autoritat. Gumperz, de fet, es contradiu, perquè, com hem indicat anteriorment, també sosté que és impossible predir què es dirà en quina llengua i que és l'alteritat del canvi de codi el que transmet significats comunicatius. Posteriorment, diferents investigadors han demostrat que els significats metafòrics de l'alternança són més complexos i que la distinció mateixa entre codi propi i aliè és problemàtica.

Vegeu també

Veurem la dicotomia codi propi i codi aliè amb més detall a l'apartat "La relació entre significats discursius i context etnogràfic" d'aquest mòdul.

Canvi de codi (angl. *code-switching*) o alternança de llengües/lingüística (angl. *language alternation*)

Tot i que sovint s'empren de manera intercanviable, el lingüista Peter Auer distingeix entre els dos termes. Per ell, l'alternança de llengües és un terme més general que el canvi de codi. És a dir, inclou el que en la literatura especialitzada s'anomena *transferència* (angl. *transfer*), l'alternança limitada a una estructura conversacional (paraula o frase, per exemple), i el que s'anomena *canvi de codi* (angl. *code-switching*), l'alternança que es produeix en un punt de la interacció i de la qual no és possible predir el final.

Peter Auer (1984). *Bilingual Conversation*. Amsterdam: John Benjamins.

3.2. L'enfocament conversacional

Com hem dit, Peter Auer (1984, 1998) desenvolupa la idea de Gumperz que l'alternança lingüística és, fonamentalment, un fet conversacional (i no cognitiu, per exemple) i que ha de ser entesa i interpretada com a tal. En aquest sentit, defensa l'autonomia de l'ordre interaccional, també en la línia de Goffman, i argumenta que no cal recórrer al nivell de l'estructura macrosocial per entendre com els parlants fan servir els recursos lingüístics per organitzar, donar sentit i fer intel·ligible la seva participació en la interacció social. Aquesta premissa és fonamental per als estudis de la parla bilingüe i plurilingüe situada perquè implica que cal analitzar l'alternança lingüística des d'un punt de vista intern, és a dir, des de la perspectiva dels participants (èmica), tal com postula l'anàlisi de la conversa, i no imposar interpretacions externes (o ètiques) sobre les dades. Això vol dir mirar d'entendre com els participants mateixos construeixen el seu discurs i quins recursos mobilitzen en cada moment.

Lectura recomanada

En el volum *Code-Switching in Conversation*, editat per Peter Auer el 1998, es recullen i s'analitzen les pràctiques bilingües d'un bon nombre de comunitats, des de Galícia fins al Zaire passant per Sicília i Gibraltar.

Codis, llengües, mitjans

Des d'un bon començament, el fenomen de l'alternança lingüística bilingüe es va anomenar *code-switching* (canvi de codi) en anglès. Els codis alternats de seguida es van equiparar amb llengües o varietats dialectals codificades, de manera que les dues paraules (*llengua* i *codi*) es feien servir indistintament. Aviat, però, l'equivalència de termes es va posar en qüestió en comprovar-se que el "codi" podia, de fet, ser una barreja de dues llengües (un codi mixt). Alguns autors, com Gafaranga (1998), van passar aleshores a

anomenar el codi *mitjà* (angl. *medium*) i a parlar de *canvi de mitjà* per indicar, per exemple, l'alternança entre el mitjà (el codi mixt) i una tercera llengua.

Auer emfatitza la importància d'estudiar l'alternança bilingüe en l'àmbit conversacional per entendre els canvis de codi o les tries lingüístiques diferents en torns de parla consecutius. Un concepte i procediment analític clau és, doncs, la **seqüencialitat** de la parla. Qualsevol alternança de codi s'ha d'entendre amb relació a la tria lingüística feta en el torn anterior, és a dir, en el seu context de producció i de recepció seqüencial.

Auer revisa la definició que Gumperz fa de l'alternança conversacional i la defineix "com una relació de juxtaposició contigua de sistemes semiòtics de tal manera que els destinataris del signe complex resultant puguin interpretar la juxtaposició com a tal" (1995). A part de remarcar la necessitat de contigüitat en la juxtaposició, Auer emfatitza que l'alternança ha de ser interpretada com a significativa pels destinataris de la parla. Veiem doncs clarament la perspectiva èmica a la qual hem fet referència.

Referència bibliogràfica

Peter Auer (1995). "The pragmatics of code-switching: a sequential approach". A: L. Milroy; P. Muysken (editors). *One speaker, two languages: cross-disciplinary perspectives on code-switching* (pàg. 116). Cambridge: Cambridge University Press.

L'alternança de codis és, per Auer, una pràctica, és a dir, una forma d'acció social i discursiva que els actors negocien a nivell local, torn a torn, i no simplement un reflex de l'estructura social o una forma per als investigadors d'entendre els valors socials i culturals d'una comunitat determinada. Tot i que Auer no descarta que calgui recórrer a informació contextual i etnogràfica sobre els parlants i la comunitat per arribar a una comprensió "plena" dels significats de l'alternança lingüística, defensa que primer cal analitzar l'alternança com a pràctica interaccional. I pensa que de les regularitats observables a través de la (primera) anàlisi interaccional, com per exemple sobre la direccionalitat de l'alternança (a quina llengua es canvia més sovint i per fer què), en podem treure conclusions importants sobre el paper de les dues llengües (o més) dins d'una societat.

Per Auer, com per Gumperz, l'alternança de codi és el marcador discursiu més important en la parla bilingüe, la pista contextualitzadora que situa els interlocutors en un marc interaccional mútuament compartit (el "què fem ara?"). És en aquest sentit que Auer entén l'alternança no com a producte del canvi de context interaccional (per exemple, l'obertura d'un nou tema) sinó com a recurs que crea aquest canvi contextual. Segons aquest model, l'alternança no seria un reflex d'un canvi previ, sinó l'eina que fem servir per comunicar als nostres interlocutors que hem canviat d'activitat interactiva, de tema, etc. En la conversa monolingüe faríem servir altres mitjans (per exemple, apujar el to de veu, accelerar la parla, moure el cos, etc.) per marcar la mateixa transició.

Auer distingeix dos tipus d'alternança:

- L'alternança relacionada amb els participants i les seves preferències lingüístiques (angl. *participant* o *preference-related code-switching*).
- L'alternança relacionada amb l'organització del discurs (angl. *discourse-related code-switching*).

Els casos d'alternança relacionats amb la preferència per una de les llengües són aquells en què l'alternança no fa cap funció d'estructuració del discurs, sinó que simplement indica que aquell participant prefereix emprar una de les llengües, bé sigui per una qüestió de competència lingüística (se sent més còmode parlant aquella llengua), bé per hàbit (és la llengua que fa servir més habitualment, tot i que el seu nivell de competència en l'altra llengua pot ser molt alt), bé per un tema actitudinal (li agrada més una de les llengües o creu que és la més adequada per a la situació comunicativa o atenent a la constel·lació de parlants en la conversa). Aquest tipus d'alternança, de fet, té més a veure amb qüestions de tria lingüística.

Vegeu també

Veurem l'alternança relacionada amb els participants i les seves preferències lingüístiques en a l'apartat "La tria lingüística" d'aquest mòdul.

A continuació, detallem algunes de les funcions discursives més habituals de l'alternança de llengües i en mostrem exemples. Cal dir, però, que no tots els grups o xarxes socials bilingües fan servir l'alternança per a les mateixes funcions discursives i que l'alternança té graus d'acceptació diferents en comunitats, xarxes socials i moments històrics diferents. No podem, doncs, esperar els mateixos patrons arreu.

3.2.1. Les funcions discursives de l'alternança de llengües

Per Auer, una de les proves de la relativa autonomia de l'ordre interaccional és que podem identificar patrons d'alternança regulars en contextos plurilingües molt diferents. Una d'aquestes regularitats és que l'alternança és més freqüent en certes posicions interaccionals que en d'altres. En concret, veiem que als parlants bilingües els és més fàcil canviar de codi en torns que marquen l'inici d'una nova seqüència discursiva que en torns que responen a torns anteriors, és a dir, en segones parts de parells adjacents (respostes a preguntes, salutacions, etc.).

Trobem força exemples de convergència lingüística en les obertures i tancaments d'interaccions de servei (en botigues, bancs, serveis d'atenció municipal, etc.) a Catalunya. En la interacció que presentem a continuació, la recepcionista (Rec) obre la interacció en català. L'usuari (Usu) li torna la salutació en català i tot seguit canvia al castellà per formular la seva petició, és a dir, iniciar una nova seqüència. De fet, per Auer, aquest seria un cas polivalent (alternança relacionada amb el discurs i alternança relacionada amb els participants). El canvi de codi marca la transició entre una seqüència i una altra, però també indica que el parlant prefereix el castellà per continuar la interacció.

01	Rec:	bon dia senyor digui'm.
02	Usu:	hola bon dia *tengo que pasar arriba para justificar unos recibos para*

Font: Maria-Carme Torras i Calvo (1998). "The organisation of bilingual service encounters: code alternation and episode structure". *Working Paper Series* (núm. 97, pàg. 8). Regne Unit: Centre for Language in Social Life / Lancaster University. Transcripció adaptada.

03		*cobrar me dijo que pasase.*
04	Rec:	*a ver.*

Font: Maria-Carme Torras i Calvo (1998). "The organisation of bilingual service encounters: code alternation and episode structure". *Working Paper Series* (núm. 97, pàg. 8). Regne Unit: Centre for Language in Social Life / Lancaster University. Transcripció adaptada.

Una altra regularitat observada és fer servir l'alternança per marcar la **preferència conversacional**. Una manera de fer-ho és produir les respostes no preferides (refusar una invitació, rebutjar un suggeriment o mostrar el nostre desacord) en una llengua diferent de la llengua en què s'ha fet la invitació, el suggeriment o s'ha opinat sobre un tema. En la conversa monolingüe, les contribucions no preferides solen anar precedides de pauses i/o titubeigs, poden contenir allargaments vocàlics, etc. En la conversa bilingüe, a més, disposem de l'alternança lingüística.

En la conversa a taula entre mare (A) i filla (B) en cantonès i anglès que presentem a continuació, la mare ofereix arròs fregit a la filla en cantonès, a la qual cosa la filla respon en anglès (resposta no preferida) que prefereix gambes (noteu la pausa de dos segons, habitual en aquests casos). Finalment, accepta l'arròs (resposta preferida) en cantonès.

01	A:	Oy-m-oy faan a? A Ying a?
		[Vols o no arròs]
02	B:	(Cap resposta)
03	A:	Chaaufaan a. Oy-m-oy?
		[Arròs fregit. En vols o no?]
04	B:	(2.0) *I'll have some shrimps*
		[Prendré gambes]
05	A:	Muy-ye? (.) Chaaufaan a.
		[Què?] [Arròs fregit.]
06	B:	Hai a.
		[D'acord.]

Font: Lesley Milroy, Li Wei (1995). "A social network approach to code-switching". A: L. Milroy; P. Muysken (editors). *One speaker, two languages: cross-disciplinary perspectives on code-switching* (pàg. 148). Cambridge: Cambridge University Press.

Un altre cas força habitual és alternar de llengua **per citar les paraules d'altri**. En aquests casos, pot ser que la citació sigui en la llengua original en què van ser dites les paraules, com mostrem en l'exemple següent.

El parlant entrevistat (Ent) està explicant un examen de llengua. Noteu com ell mateix fa una petita reflexió metadiscursiva sobre el canvi de llengua.

01	Ent:	un comentari que era *de comparar la lengua y el habla con una hoja, que*
02		*si la rompes por la mitad* ... és clar, ho dic en castellà perquè el comentari
03		era en castellà

Font: Helena Calsamiglia, Amparo Tusón (1980). "Ús i alternança de llengües en grups de joves d'un barri de Barcelona: Sant Andreu del Palomar". *Treballs de Sociolingüística Catalana* (vol. 3, pàg. 46). Transcripció lleugerament adaptada.

També pot ser que la citació sigui en una llengua diferent de l'original, com també exemplifiquem. En aquesta situació, els parlants fan servir el canvi de llengua no ja per ser fidels a l'escena original, sinó per marcar la diferència entre la veu que narra la història i la veu dels "personatges" que hi apareixen.

Jaume:	ya . pero tu te'n recordes que . aquell dia que ... va haver aquell pique ¿no? dee... *que si los porros a fuera que si los porros ad-* . pues elles fan lo mateix... i no es donen compte no? . i nosatros [...]

Font: Joan Pujolar (1997). *De què vas, tio?* (pàg. 215). Barcelona: Empúries.

Quan els parlants s'equivoquen, no troben la paraula que busquen o sol·liciten l'ajuda de l'interlocutor i, per tant, han de **reparar**, d'alguna manera, el seu discurs, aquesta necessitat de reparació es pot marcar amb una alternança lingüística. Pot ser que es canviï de llengua per a la totalitat de la seqüència reparadora, o bé que simplement es marqui la reparació amb l'alternança i que la reparació s'efectuï en la mateixa llengua en què s'estava parlant.

Aquesta interacció és extreta del context de Sicília, en què s'alternen l'italià estàndard i el dialecte sicilià (en cursiva). Com veiem, R s'equivoca amb el nom de l'hospital on treballa el seu cosí i rectifica, tot canviant al dialecte sicilià.

01	R:	Questa persona è un infirmiere. E' mio cugino... L'incarico gliel'ho dato
02		a lui. Lavora lui all'ospedale.
		[Aquesta persona és un infermer. És cosí meu... Li vaig fer un encàrrec. Treballa a l'hospital]
03	G:	Dove labora? Al:
		[On treballa? Al.]

Font: Giovanna Alfonzetti (1998). "The conversational dimension in code-switching between Italian and Dialect in Sicily". A: P. Auer (ed.). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 187). Londres: Routledge.

04	R:	Al Garibaddi... *ô Vittoriu mi pari ca è*.
		[Al Garibaddi... o al Victoriu em sembla que és].

Font: Giovanna Alfonzetti (1998). "The conversational dimension in code-switching between Italian and Dialect in Sicily". A: P. Auer (ed.). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 187). Londres: Routledge.

Sovint, el canvi de codi serveix per indicar **a qui va adreçat el nostre discurs**. En aquests casos, fem una tria lingüística diferent depenent de l'interlocutor. Tot i que, normalment, l'alternança va acompanyada de canvis en la direcció de la nostra mirada (cap a l'interlocutor a qui ara ens adrecem) i en el moviment del nostre cos, hi ha contextos en què és fonamentalment la tria de llengua la que marca qui és el receptor volgut del missatge. Amb la nostra tria, definim qui incloem i qui excloem de la nostra conversa.

El següent fragment és extret d'un corpus d'interaccions entre funcionaris espanyols (Fun) i migrants (Mig) en una oficina de regularització. Els migrants sol·liciten informació sobre l'estat dels seus expedients. Inv és la investigadora.

01	Fun:	espera (.) sólo traes uno eh?
02	Mig:	uhhuh.
		[El funcionari busca l'expedient a l'ordinador per saber si ja està resolt]
03	Fun:	*a aquest li han dit dos vegades que li falten (.) això vol dir que falten i*
04		*això vol dir que falten.*
05	Inv:	*i no ha portat res més?*
06	Fun:	*si li apunten això vol dir que lo qui li apunta li diu* (.) todavía está en
07		trámite\ no se sabe si:: has traído más papeles tú o no?
08	Mig:	sí.
09	Fun:	pues todavía tienes que esperarte\ del seis de junio\ (.) falta un mes por lo menos.

Font: Eva Codó (2008). *Immigration and bureaucratic control: language practices in Public Administration* (pàg. 109). Berlín: Mouton de Gruyter.

Observem que la interacció és oberta en castellà per part del funcionari, que agafa el resguard del sol·licitant de regularització i passa a comprovar-ne l'estat. Mentre espera que l'ordinador li doni la informació, veu unes anotacions fetes per companys seus al mateix resguard. En català, comenta què imagina que li han dit al sol·licitant (que li falten papers), cosa que reprova, ja que oficialment els ha estat prohibit de donar aquesta informació. L'alternança del fun-

cionari indica que el seu comentari va dirigit a mi, que sec al seu costat, i no al migrant. A la línia 6, el funcionari es mou, de nou, entre un interlocutor i l'altre tornant a canviar de llengua (el primer tros, en català, va dirigit a mi, i el segon tros, en castellà, al migrant). En aquest cas, a més, l'alternança lingüística serveix per tancar la seqüència inserida o lateral (la queixa sobre els companys) i tornar a l'activitat principal. En paraules de Goffman, l'alternança també marca la diferència entre l'actuació (el servei) i els bastidors (el que hi ha al darrere, la rebotiga), en aquest cas definida pel comentari del funcionari sobre el comportament informatiu dels seus companys.

Hem presentat algunes de les funcions estructuradores del discurs que té l'alternança. D'altres podrien ser emfatitzar una part del discurs, indicar un canvi de tema, assenyalar el principi d'un nou episodi interaccional (per exemple, una narrativa), etc. Com hem dit abans, cal una anàlisi contextualitzada per veure quines funcions s'observen regularment en cada comunitat o xarxa social.

Activitat 5

1. Enregistreu una conversa informal de 30 minuts entre un grup d'amics en què alguns tinguin el català com a llengua habitual i d'altres el castellà, o bé enregistreu un programa de televisió o de ràdio en què habitualment s'alterni entre català i castellà (més habitual en mitjans de comunicació privats). Observeu les tries lingüístiques i les alternances de codi. Podeu identificar algunes de les funcions discursives que hem assenyalat anteriorment? Feu un inventari dels tipus d'alternança i escriviu una reflexió d'una pàgina sobre les dificultats (o no) de la tasca de classificació.

2. Enregistreu una conversa informal de 20 minuts entre amics de llengua habitual catalana i una altra de 20 minuts entre amics de llengua habitual castellana. Classifiqueu les alternances discursives que hi trobeu. Quines diferències conversacionals observeu entre totes dues colles? Escriviu un assaig de tres o quatre pàgines sobre el tema.

3.2.2. Les complexitats de definir el codi

El terme *alternança lingüística* suggereix que els parlants canvien d'una llengua a una altra. Això no és ben bé així. Com en l'estudi de Blom i Gumperz, l'alternança pot ser d'una varietat lingüística (per exemple, el català xava) a una altra (per exemple, el català estàndard). Per fer-ho encara més complicat, l'alternança també pot ser entre estils o codis comunicatius que no es corresponen de manera unívoca amb cap llengua o varietat geogràfica o social, sinó que poden ser una amalgama d'elements pertanyents a diferents sistemes lingüístics, com assenyala Álvarez-Caccamo (1998). Així, els codis operatius en una situació comunicativa concreta no es podrien determinar *a priori* tenint en compte les llengües o varietats que s'utilitzen, sinó que caldria observar com els parlants es mouen entre formes i estils comunicatius per crear i transmetre significats interaccionals.

Referència bibliogràfica

Celso Álvarez-Cáccamo (1998). "From «switching code» to «code-switching»: towards a reconceptualisation of communicative codes". A: P. Auer (ed.). *Code-Switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 29-48). Londres: Routledge.

Un exemple d'alternança entre codis comunicatius podria ser canviar d'un parlar informal a un parlar més formal i viceversa. El parlar informal podria incloure, a més de certes tries lèxiques (col·loquialismes, castellanismes, etc.), traces d'alternança català-castellà i formes fonològiques i sintàctiques no estàndard. En canvi, el parlar formal s'acostaria més a l'estàndard quant a sintaxi, lèxic i fonologia i tendiria al monolingüisme. En aquest tipus d'alternança, el canvi del català al castellà no seria significatiu, per tal com seria part d'un codi comunicatiu informal, que, en canvi, contrastaria amb un registre de parla molt més formal.

Una altra qüestió que es planteja a l'hora de definir l'alternança lingüística és fins a quin punt hi ha una llengua base, matriu o llengua de la interacció, a partir de la qual els parlants canvien cap a una altra llengua o varietat, o no. Hi ha qui diu que, en segons quins contextos, la llengua base és, justament, l'alternança constant entre dues llengües. Aquesta pràctica rep el nom de **codi barrejat** (angl. *mixed code*). En aquests casos, l'alternança deixa de ser significativa per als parlants, és a dir, la juxtaposició de codis deixa de tenir un significat discursiu o de preferència individual. És el patró general d'alternança constant el que té significat comunicatiu i no cadascuna de les alternances en particular. Fer servir el codi barrejat es converteix, així, en una marca de pertinença grupal i identifica els parlants com a membres d'aquell grup social.

Una de les qüestions clau és com determinar si el codi barrejat ha esdevingut la norma conversacional per a una xarxa o grup social determinat o no. S'han fet diferents propostes, com ara quantificar el nombre de canvis de codi o bé intentar determinar si cadascun dels exemples d'alternança té significat o no, és a dir, si semblen totalment aleatoris. Una de les propostes més sistemàtiques és la conversacionalista, és a dir, la que es basa a veure com els participants s'orienten en la interacció. Segons aquesta proposta, si no hi ha una orientació clara cap a la diferència/separació dels codis, és a dir, per exemple, si els parlants no "reparen" d'alguna manera el canvi de llengua (per exemple, dient coses com ara "com diuen en francès" o fent el gest de les cometes amb les mans per emmarcar una paraula o expressió en una altra llengua) no podem parlar de separació de codis i, per tant, estaríem davant d'un codi barrejat.

De tota manera, l'expressió *codi barrejat* encara indica que hi ha un cert grau de separació entre llengües o codis. O bé que els parlants podrien, si volguessin, separar-los. En contextos postcolonials, per exemple, s'ha comprovat que és impossible destriar els dos codis de la "barreja" i que, del que estem parlant és, més aviat, d'un codi fos. Tal com expliquen Meeuwis i Blommaert (1998), no hi ha cap forma de parlar lingala avui dia al Zaire que no sigui barrejant-hi moltes paraules del francès. El mateix podríem dir del wòlof al Senegal i del kinyarwanda a Ruanda.

Referència bibliogràfica

Michael Meeuwis, Jan Blommaert (1998). "A monolectal view of code-switching: Layered code-switching among Zairians in Belgium". A: P. Auer (ed.). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 76-98). Londres: Routledge.

3.2.3. La relació entre significats discursius i context etnogràfic

Malgrat la realitat pràctica i situada de l'alternança de codis que defensen els conversacionalistes, també reconeixen la necessitat de complementar l'enfocament interactivista amb altres enfocaments que intentin donar resposta a les preguntes de qui empra l'alternança lingüística en una comunitat determinada, quan, com i per què. És a dir, establir connexions i examinar les

interdependències entre les funcions pragmàtico-discursives de l'alternança i les qüestions d'ordre més estructural, com ara les relacions de poder i dominació entre els grups socials, els significats socials i culturals de les dues (o més) llengües en contacte i les qüestions identitàries.

A diferència d'altres enfocaments, però, els conversacionalistes creuen que cal començar pel nivell interaccional. És a dir, observar primer les regularitats d'ús de les diferents llengües i els patrons d'alternança, i a partir d'aquí treure'n conclusions sobre el valor dels diferents codis per a un grup o xarxa social determinats, i no a l'inrevés. És a dir, no explicar l'alternança conversacional en funció del rol de les llengües investigat de manera etnogràfica per l'analista i "imposar" aquesta interpretació sobre les dades.

Com ja hem esmentat anteriorment, una de les primeres propostes per enllaçar el nivell interaccional i el nivell social/identitari és la de Gumperz (*we-code* i *they-code*). Gumperz, però no investiga de manera empírica quin codi fa les funcions de codi propi en una comunitat determinada. Simplement, assumeix que la llengua minoritària (més concretament, la llengua ètnica del grup) compleix aquesta funció. Això ja és, en si mateix, problemàtic. Per començar, el codi que se sent com a propi, el *we-code*, pot ser un codi mixt, és a dir, la barreja de dues llengües, i no una de sola. A més a més, també la noció de llengua minoritària és problemàtica, ja que, depenent del context, la llengua minoritària pot tenir estatus de llengua oficial o no (el català és llengua cooficial a Catalunya i es considera socialment minoritària) o pot ser una llengua parlada per una minoria de la població en el país (l'anglès a llocs com Sud-Àfrica o Hong-Kong), però tenir estatus de llengua internacional. La mateixa llengua ètnica de Gumperz pot ser considerada la llengua pròpia per la generació més gran, però no necessàriament per les generacions posteriors, que poden sentir tant la llengua del grup ètnic com la llengua majoritària de l'entorn com a pròpies.

Una de les propostes per entendre els significats socials i identitaris de l'alternança més coherents amb els plantejaments conversacionalistes és la de Sebba i Wootton (1998), que van estudiar l'ús de l'anglès de Londres i de la varietat local del crioll jamaicà entre joves jamaicans nascuts i residents a Londres. Van començar per estudiar de manera sistemàtica les alternances lingüístiques fixant-se en dos criteris: (1) la direcció de l'alternança (de quin codi a quin codi) i (2) el tipus d'alternança (les funcions discursives i pragmàtiques que complia).

Sebba i Wootton van observar que els parlants d'aquestes dues varietats les feien servir de manera diferenciada. Així, van arribar a la conclusió que, quan volien marcar una part dels seus torns com a més importants, normalment al final del torn, canviaven de l'anglès de Londres al crioll jamaicà (la llengua ètnica) i, en canvi, per inserir material complementari o perifèric, canviaven del crioll jamaicà a l'anglès londinenc (la llengua majoritària). Per tant, semblava que una de les llengües feia el paper de *we-code* i l'altra feia el paper de *they-code*.

No obstant això, les constatacions conversacionals de Sebba i Wootton (amb funcions distintes per als codis) contrastaven amb les observacions sobre el terreny dels recercadors, que havien vist que, per als joves, les dues varietats eren el *we-code*. Si bé el crioll jamaicà era clarament la marca del grup i n'excloïa els no-membres, l'anglès londinenc, també el feien servir amb la família i els amics i el consideraven propi. De fet, el que distingia els membres del grup era l'habilitat d'alternar entre una varietat i l'altra.

Referència bibliogràfica

Mark Sebba, Tony Wootton (1998). "We, they and identity: sequential versus identity-related explanation in code-switching". A: P. Auer (ed.). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 262- 286). Londres: Routledge.

El que Sebba i Wootton van fer aleshores va ser analitzar l'alternança des d'una perspectiva no ja estrictament seqüencial sinó prenent com a referència la interacció sencera per poder entendre quins tipus de torns es construïen, sencers, en quina llengua i per què. La conclusió a la qual van arribar segueix la línia que hem descrit breument a l'apartat "L'alternança situacional i l'alternança conversacional" sobre l'ús de l'alternança per crear escenes i personatges que enllacen amb valors culturals dels grups estudiats. En el cas d'una de les interaccions que Sebba i Wootton analitzen, l'ús del crioll jamaicà en diferents torns dibuixava un personatge femení amb les idees clares i moralment conservador. Aquest era un tipus de dona reconegut dins la comunitat i associat a l'ús del crioll, a través del qual la parlant construïa la seva identitat social i personal en la interacció analitzada. La vàlua d'aquesta recerca és la manera com els autors mostren que les relacions entre el nivell conversacional i el nivell etnogràfic són complexes, i que cal moure's de l'un a l'altre, defugint, però, d'imposar interpretacions contextuals sobre els fenòmens interaccionals.

Com hem il·lustrat mitjançant l'exemple anterior, una de les maneres d'estudiar les regularitats de l'alternança és no només a través de les funcions discursives per què s'utilitza, sinó també estudiant-ne la direccionalitat i la reversibilitat. És a dir, si es poden fer servir els dos (o més) codis per a les mateixes funcions discursives o no (Alfonzetti, 1998, és un bon exemple d'aquest tipus d'anàlisi). Això, com ja hem dit, ens donarà moltes pistes sobre la relació dels parlants amb cadascun dels codis i la seva significació social.

Referència bibliogràfica

Giovanna Alfonzetti (1998). "The conversational dimension in code-switching between Italian and Dialect in Sicily". A: P. Auer (ed.). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 180-211). Londres: Routledge.

Si bé aquí ens hem centrat en les investigacions que han emfatitzat l'àmbit interaccional, hi ha recercadors que, partint de l'anàlisi de l'ús conversacional de l'alternança i combinant aquesta anàlisi amb el coneixement etnogràfic de les societats estudiades, n'han volgut extreure conclusions més "macro" sobre relacions intergrupals. Són, per exemple, les antropòlogues Monica Heller (1988) i Kathryn Woolard (1992). Totes dues han estudiat l'alternança des de la perspectiva del paper que té en la creació, manteniment o redefinició de les **fronteres** (angl. *boundaries*) entre grups socials. Com que els seus objectius no són estrictament interaccionals, no estudiarem aquests treballs en detall en aquest mòdul.

Referències bibliogràfiques

Monica Heller (1988). Strategic ambiguity: codeswitching in the management of conflict. A: M. Heller (ed.). *Codeswitching: anthropological and sociolinguistic perspectives* (pàg. 77-96). Berlín: Mouton de Gruyter.

Kathryn Woolard (1992). *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Barcelona: Edicions de la Magrana.

3.3. Les pràctiques plurilingües en contextos d'ensenyament-aprenentatge

Un dels àmbits socials en què més recerca s'ha dut a terme arreu del món (incloent-hi Catalunya) sobre les pràctiques plurilingües en general i l'alternança de codis en particular és l'àmbit educatiu. Això no és estrany per tal com el context escolar és percebut com a clau per a l'adquisició de competències lingüístiques, la socialització d'infants i adolescents en maneres de fer i de pensar sobre les llengües i la pervivència i reproducció de comunitats etnolingüístiques minoritàries. La majoria d'estudis s'han centrat a entendre què passa a les aules, què es diu i en quines llengües, tot i que també hi ha recercadors (menys) que han investigat què passa (en termes d'alternança i tria lingüística) al pati, als corredors, al bar, a les reunions de mestres, etc. Aquí ens centrarem, però, en les interaccions situades al context de l'aula pel seu paper central en els processos d'ensenyament-aprenentatge.

Com en l'àmbit més general dels estudis sobre l'alternança lingüística, i tal com hem explicat, hi ha dues maneres principals d'acostar-se a la comprensió dels fenòmens de parla plurilingüe. D'una banda, hi ha l'enfocament interactivista (o conversacional) més o menys "pur" que, en general, se centra, de forma bastant exclusiva, en la dissecció de la interacció sense recórrer al coneixement del context social, cultural, econòmic i històric en què s'emmarquen les pràctiques educatives. Aquesta línia de recerca vol entendre què fan els parlants (o aprenents) amb els recursos lingüístics que tenen al seu abast i com posen aquests recursos al servei de l'aprenentatge, la gestió local de la interacció social i la seva pròpia participació en activitats d'aprenentatge. El que no fan aquests estudis és intentar entendre com és que els aprenents en qüestió disposen dels recursos lingüístics de què disposen, ni tampoc per què emergeixen certes regularitats en les formes d'ús de la llengua, què volen dir i quines conseqüències tenen. Així, hi ha qui reclama una anàlisi més ancorada en el context social:

> "És certament fascinant veure les regularitats en la manera com es gestionen els recursos lingüístics, però és molt més difícil explicar-les només en base a dades procedents dels centres educatius. Per explicar per què les pràctiques lingüístiques són com són, cal relacionar-les amb processos històrics i institucionals."
>
> Monica Heller, Marilyn Martin-Jones (editors) (2001). *Voices of authority: education and linguistic difference*. Westport (CT) / Londres: Ablex (2001, pàg. 10).

Aquesta segona perspectiva, doncs, entén l'educació com un context clau per estudiar com es crea i es reprodueix la desigualtat social. En aquest sentit, vol anar més enllà de comprendre com es constitueix l'ordre purament interaccional. El que pretén comprendre és com, a partir del que passa en la interacció educativa, podem veure com es constitueix l'ordre social. Això només s'aconsegueix si es combinen les eines de l'anàlisi interaccional amb l'etnografia. I per això cal fer recerca, també, fora de l'escola. Es veu l'aula, doncs, com un espai en què el que hi ha en joc no són qüestions només escolars, sinó, en el fons, qüestions socials.

Com que la segona perspectiva s'abordarà més en profunditat en el mòdul sobre sociolingüística crítica, en els apartats subsegüents ens centrarem a explicar els fenòmens interaccionals d'alternança lingüística en activitats d'aprenentatge des de la primera perspectiva, és a dir, la que se centra bàsicament en la interacció. No obstant això, com veurem, el recurs analític al coneixement etnogràfic, més que ser una qüestió absoluta, sovint se situa en un continu que va de gens a molt. La mateixa definició de context etnogràfic també varia (per a molts interaccionistes n'hi ha prou de saber quatre coses sobre els participants i l'escola; en canvi, per als sociolingüistes més crítics, cal un coneixement molt més profund, per exemple, de l'escola com a institució de l'estat nació, així com de les relacions històriques, socials i econòmiques dels grups socials en contacte).

3.3.1. L'alternança de llengües com a estratègia d'aprenentatge

La recerca sobre l'alternança de llengües en contextos educatius i, més concretament, en les pràctiques educatives d'aula ha estat motivada per la voluntat de desmuntar el mite de l'educació lingüística monolingüe. Segons aquesta creença, en les classes de llengua, els usos plurilingües van en detriment de l'aprenentatge de la llengua meta o, almenys, no l'afavoreixen. Aquesta creença, que està fortament arrelada en el camp de la lingüística aplicada (la que es dedica a estudiar l'ensenyament de llengües), es veu institucionalitzada en polítiques lingüístiques que obliguen a l'ús exclusiu d'una llengua determinada en l'àmbit escolar. L'alternança de llengües és, en conseqüència, una pràctica comunicativa estigmatitzada, rebutjada i, per tant, sovint negada o amagada per part dels parlants (docents i aprenents), però, malgrat tot, existent i sovint molt necessària des del punt de vista pràctic.

En aquest context acadèmic i polític, per a nombrosos investigadors l'objectiu ha estat demostrar que fer servir altres llengües del repertori lingüístic dels aprenents no és negatiu, sinó que pot facilitar l'aprenentatge de la llengua en qüestió. Si es tracta d'un context colonial (com el descrit per Angel Lin a Hong-Kong als anys noranta) o de llengua minoritària (com a les escoles de llengua francesa de Toronto estudiades per Monica Heller), l'alternança lingüística és l'única manera de poder construir nous aprenentatges a partir de les experiències i els coneixements previs de l'alumnat, tal com propugnen les teories socio-constructivistes de l'aprenentatge actualment.

La recerca en aquest camp s'emmarca en l'enfocament que es coneix com a *didàctica del plurilingüisme*, que entén el contacte de llengües no com a fenomen excepcional o que cal fer desaparèixer de l'aula, sinó com a marc social i cognitiu de comunicació i d'aprenentatge. En aquest sentit, la competència plurilingüe (de la qual l'alternança és un indicador i un producte) esdevé un recurs educatiu per estimular tant el plurilingüisme en general com el desenvolupament de llengües específiques. Aquest corrent didàctic està fortament vinculat a la sociolingüística en tant que entén l'aprenentatge com a fet social i interactiu, i no pas individual ni purament cognitiu.

Si l'aprenentatge és situat i compartit, aleshores ens interessa entendre quan, com i perquè mestres i aprenents canvien de codi. I això implica examinar en detall les pràctiques interaccionals dels actors socials, és a dir, què fan i diuen en quina llengua, i en quin moment de la construcció de l'activitat comunicativa. Per fer això, la majoria d'estudis s'han servit de les eines conversacionals desenvolupades per Peter Auer, que ja hem vist en apartats anteriors.

En el cas de l'alternança relacionada amb el discurs, és a dir, amb l'activitat comunicativa pròpiament dita, el canvi de codi lingüístic pot indicar una suspensió del marc pedagògic per part del docent (com una espècie de parèntesi en la interacció), un canvi d'activitat o de tema, un distanciament irònic respecte del missatge transmès, un parèntesi interactiu, etc. No obstant això,

l'anàlisi minuciosa del comportament discursiu d'aprenents i docents revela que la distinció entre els dos tipus d'alternança no és tan categòrica, ja que molts canvis de codi poden, de fet, tenir una doble funció, és a dir, poden respondre a preferències lingüístiques dels aprenents i, alhora, marcar la transició entre dos marcs distints d'activitat, com veurem més endavant.

Pel que fa a l'alternança relacionada amb els participants, pot tenir com a objectiu facilitar la comprensió del missatge per part de l'interlocutor (**heterofacilitació**) o bé d'un mateix (**autofacilitació**), tal com ha descrit Luci Nussbaum (1990). El primer tipus d'alternança és característic de la parla del professorat, mentre que el segon sol ser el més habitual entre l'alumnat, tot i que aquesta distinció és força simplificada i trobem tot dos tipus d'alternança en tots dos tipus de parla. De fet, l'alternança autofacilitativa, malgrat la mala premsa que sovint té en tant que evidencia una manca de coneixements lingüístics per part de l'alumnat, fa possible continuar l'activitat comunicativa i, si es tracta de tasques cooperatives entre iguals, per exemple, serveix per indicar que es vol mantenir el marc de cooperació vigent. A més, sovint, l'alternança autofacilitativa constitueix l'inici d'una seqüència d'aprenentatge, ja que o bé el docent o bé un altre aprenent solen proporcionar el mot o l'expressió dificultosa en la llengua meta i d'aquesta manera en faciliten la incorporació al repertori lingüístic de l'aprenent. És en aquest sentit que es diu que els usos plurilingües a l'aula no van en detriment de la llengua meta sinó que en faciliten l'adquisició, en tant que fan de bastida perquè els aprenents puguin participar de manera significativa en activitats comunicatives situades, participació necessària per al desenvolupament de les habilitats lingüístiques i comunicatives, tal com assenyalen Masats, Nussbaum i Unamuno (2007).

El següent fragment conté un bon exemple d'alternances auto i heterofacilitatives, que es constitueixen en una seqüència d'aprenentatge, tal com comentàvem en el paràgraf anterior. També exemplifica la polivalència d'alguns casos d'alternança, que estan alhora relacionats amb l'organització del discurs i les competències dels participants.

47	Sal	quantes bufandes tens eh colgades? (.)
48	Jon	quatre\ (.) quants mitjons [+mijons+] tens? (.)
49	Sal	mi com? (.)
50	Jon	mitjons [+mitxons+]\ (.)
51	Sal	eh- (..) dos pars\ (.)
52	Jon	què?|
53	Sal	<dos pars\> (.)
54	Jon	dos/ (.) >*momento*\< mitjons\ (2) mitjons/ (.)

Font: Virginia Unamuno (2008). "Multilingual switch in peer classroom interaction". *Linguistics and Education* (vol. 19, pàg. 8). Transcripció adaptada. Convencions de transcripció: [+ +], pronunciació aproximada; > <, ritme accelerat; < >, ritme alentit; MAJ, parlar més fort que la resta.

55	Sal	*mira*\ (.) *un calcetín esto es un calcetín*\ (.)
56	(4)	
57	Jon	tinc un dos tres quatre\ (.)
58	Sal	quants? (.) no\ jo tinc tres\ (.) m'he equivocat\ (.)
59	Jon	[a Cec] Ja tenim una altra\ (.)
60	Sal	sí\ (.)
61	Jon	sí sí sí\ (.)

Font: Virginia Unamuno (2008). "Multilingual switch in peer classroom interaction". *Linguistics and Education* (vol. 19, pàg. 8). Transcripció adaptada. Convencions de transcripció: [+ +], pronunciació aproximada; > <, ritme accelerat; < >, ritme alentit; MAJ, parlar més fort que la resta.

Jony i Salma són dos alumnes d'una escola de Barcelona que fan una tasca comunicativa de tipus cooperatiu a la classe de català consistent a trobar set diferències entre els dibuixos que tenen cadascun d'ells. En el torn 54, Jony canvia al castellà ("*momento*"), i ho fa parlant més ràpid per demanar a la seva companya temps per pensar què vol dir la paraula *mitjons*. Aquesta alternança de Jony al castellà té una funció autofacilitativa ja que li serveix per superar l'obstacle comunicatiu, tot i que té a veure amb el seu desconeixement de l'element lèxic *mitjons* i, per tant, està relacionada amb els participants i les seves competències, obre un parèntesi conversacional i compleix alhora una funció discursiva. La recerca és infructuosa i Salma també canvia al castellà per donar a Jony la traducció de *mitjons* (heterofacilitació).

Una de les preguntes que es fan molts estudis sobre usos bilingües a l'aula és, d'una banda, si l'alternança de llengües és present i quins elements la faciliten i, de l'altra, si hi ha regularitats observables en les funcions de l'alternança i la seva direccionalitat, i com es relacionen amb el context escolar i social més ampli.

En l'estudi del qual hem extret l'exemple anterior s'observa que, mentre el català es fa servir per acomplir la tasca acadèmica, és a dir, trobar les diferències, el castellà és emprat, sistemàticament, per gestionar la tasca (assignar rols, per exemple) i reconduir problemes de comunicació (com hem vist) o bé d'execució de la tasca (què cal fer en quin moment). Curiosament, en les tasques dutes a terme a l'aula d'anglès, el castellà continua fent les mateixes funcions mentre que l'anglès i el català es fan servir per a realitzar la tasca, demostrant que els participants s'orienten a totes dues llengües com a llengües "oficials" d'aprenentatge a l'escola catalana. Una de les qüestions més interessants és que, mentre el castellà "emmarca" la realització de les tasques en català i en anglès (serveix per obrir-les, tancar-les i suspendre-les), en les tasques en castellà no hi ha alternança amb cap altra llengua; tot es fa en castellà. La pregunta que sorgeix és "per què?" I la resposta cal buscar-la en el context etnogràfic. Recordeu que hem dit que alguns estudis de línia interactivista incorporen, en les seves explicacions, una mica de coneixement contextual de l'escola com a espai social. Això és el que fa l'autora d'aquesta recerca.

Malgrat que hem vist que l'alternança entre, per exemple, el castellà i el català, és interaccionalment útil als interlocutors perquè permet acomplir funcions de gestió de la interacció, com marcar seqüències inserides, suspendre temporalment la realització de la tasca, etc., l'enfocament conversacionalista no dóna compte, de la raó per la qual no hi ha alternança en la tasca en castellà. L'explicació es troba en el context social. El castellà és la llengua habitual de relació entre l'alumnat d'aquesta escola, la llengua "normal" en què es fan les activitats no acadèmiques i la llengua que expressa la identitat compartida, representacions i pràctiques que els nens, tan autòctons com nouvinguts, aviat "aprenen" o, en paraules tècniques, en les quals se socialitzen. És per això que, en les tasques en castellà, la llengua de l'activitat d'aprenentatge i de l'organització i gestió de l'activitat és la mateixa.

3.3.2. Parla professional, multiactivitat i categorització

Un altre dels àmbits d'estudi recent és l'alternança lingüística bilingüe i plurilingüe en entorns de feina, motivada per la mobilitat creixent dels professionals, l'ús de llengües franques i la descentralització i la dispersió geogràfica d'espais de treball pertanyents a una mateixa organització. Com en els apartats anteriors, ens centrarem en l'estudi de les pràctiques plurilingües a través de l'anàlisi minuciosa de la participació interaccional.

Un dels punts de partida fonamentals és que l'ús situat dels diferents codis lingüístics no es pot relacionar unívocament amb elements extraconversacionals ni predir d'una manera simple. L'altre és que l'alternança de codis no és arbitrària, sinó ordenada i metòdica.

Totes dues premisses són evidents en els estudis de parla professional plurilingüe duts a terme per Lorenza Mondada (2007), de la Universitat de Lió, en un hospital. Els cirurgians duen a terme una operació amb el seu equip (amb el qual parlen en francès) i a través d'una càmera demostren i expliquen què fan a metges en formació localitzats en un auditori. La sessió està dirigida per un o diversos experts que coordinen les preguntes i fan comentaris sobre diferents aspectes de l'operació (en anglès, llengua franca).

Els parlants fan servir diferents llengües no només per adreçar-se a diferents interlocutors, sinó per gestionar diferents activitats o línies d'acció (angl. *stream of action*). D'aquesta manera l'alternança lingüística és un recurs que permet fer intel·ligible als interlocutors i als analistes què s'està fent en cada moment i en quin marc d'activitat se situa (operar, explicar l'operació, ensenyar, donar consell, etc.), és a dir, permet respondre a la clàssica pregunta dels estudis interaccionals "per què (diem/fem) això en aquest moment?". Es tracta d'un context complex en què les activitats no són successives, sinó que són permeables, transcorren en paral·lel o estan incrustades una dins de l'altra (de vegades cal acomplir-ne una, com moure la càmera que grava l'operació, per poder continuar amb l'altra, com ara l'explicació pedagògica).

L'alternança organitza les seqüències i crea ordre interaccional, és a dir, en canviar de llengua fem visible què va amb què (per exemple, quina part del meu discurs és la resposta a una pregunta formulada per un company i quina no), on s'acaba i on comença la seqüència en què s'està explicant alguna cosa i en quin punt, per exemple, hem continuat amb l'operació. L'alternança de llengua fa possible que no calgui marcar el pas d'una línia d'acció a una altra per mitjà de cap altre recurs explícit o metadiscursiu, com per exemple "ara tornem a l'operació", o bé mitjançant pauses o canvis de to i/o de ritme de la parla.

Referència bibliogràfica

Lorenza Mondada (2007). "Bilingualism and the analysis of talk at work: code-switching as a resource for the organization of action and interaction". A: M. Heller (ed.). *Bilingualism: A social approach*.

En el fragment que mostrem a continuació, el cirurgià (Lel) està explicant en anglès els procediments de l'operació a l'audiència d'experts i metges residents que segueixen l'operació per videoconferència. En un moment donat, necessita que el seu ajudant (Ass) mogui la càmera endoscòpica per poder mostrar a l'audiència la part del budell a la qual s'està referint. En aquest punt (línia 5), canvia al francès sense cap pausa ni vacil·lació, i quan l'ajudant ha acomplert l'acció, torna a l'anglès per reprendre l'activitat principal. L'alternança permet, doncs, suspendre l'operació, inserir una seqüència lateral necessària, obrir un nou marc de participació (la part en francès no va dirigida a l'audiència, sinó a l'ajudant) i acomplir tot això amb una gran economia comunicativa, ideal per a la situació en qüestió.

[Lel: Lelac, el cirurgià; Wil: expert que es troba a l'auditori; Ass: ajudant]

1	Lel:	we cut here (0.8) the: (.) superior pellicule,
		[tallem aquí la pel·lícula superior]
2	Wil:	°beautiful°
		[perfecte]
3	Lel:	here too (0.6) and euh (.) when that
		[aquí també i eh quan això]
4		is done, (0.4) after that we kno:w that
		[ja estigui aleshores sabrem que]
5		montre a gau:che (.) on the: ri*ght side,*
		[enfoca a l'esquerra la part dreta]
	Ass:	*la càmera es mou a l'esquerra*
6	Lel:	we have no problem, and the dissection
		[no tenim problema i la dissecció]
7		will be very very easy,
		[serà molt molt fàcil]

Font: Lorenza Mondada (2007). "Bilingualism and the analysis of talk at work: code-switching as a resource for the organization of action and interaction". A: M. Heller (ed.). *Bilingualism: A social approach* (pàg. 305). Londres: Palgrave (). Convencions de transcripció: * * acció o gest sincronitzats amb la parla; ° ° parlar fluix; , entonació de continuació.

Veiem, per tant, que l'alternança lingüística es fa servir per organitzar la parla, no com un element prefixat, sinó a mesura que s'avança interaccionalment, conforme les necessitats "emergeixen".

Com hem dit, l'ús lingüístic no es pot destriar de l'acció social. A més de l'organització seqüencial, una forma d'acció social que es porta a cap mitjançant l'alternança lingüística i que és molt rellevant en contextos professionals és la que té a veure amb els rols socials. Com ja sabem, els rols o les identitats professionals són múltiples (una persona pot ser, alhora, cap, membre d'un mateix equip, company de feina, amic, etc.), però com ho fem per saber quins rols estan activats en cada moment? En un context plurilingüe, una estratègia és l'alternança lingüística, que ens indica que hem passat d'un marc de parti-

cipació, amb uns rols, drets i obligacions determinats, a un altre. I tot això es fa d'una manera dinàmica i rellevant per a la parla i l'activitat (o les activitats) en curs.

3.4. La tria lingüística

El fenomen de la tria lingüística, és a dir, les raons socials i psicològiques per les quals els parlants plurilingües escullen una llengua (o un codi mixt) per interactuar socialment, ha estat estudiat des de diferents perspectives, des de la sociologia del llenguatge fins a la psicologia social. Aquí, però, ens centrarem en els marcs teòrics que l'han abordat des d'un punt de vista interaccional. Parlarem de dos models: la teoria de les tries marcades, de Carol Myers-Scotton, i l'enfocament conversacionalista de Peter Auer.

3.4.1. El model de les tries marcades

Aquesta perspectiva teòrica, anomenada *markedness model* en anglès, és el resultat del treball de camp que Carol Myers-Scotton va fer durant força anys a diferents països de l'est d'Àfrica, regió en la qual residia. Aquesta dada és important perquè es tracta de societats amb una estructura social força diferent de les societats europees amb les quals solem estar més familiaritzats. I també és important perquè aquesta estructura, marcada per profundes desigualtats socials i amb nombrosos grups ètnics convivint en un mateix territori, explica alguns dels plantejaments de Myers-Scotton. D'altres tenen més a veure amb corrents analítics en voga als anys setanta i vuitanta, quan aquesta investigadora va definir les línies mestres del seu model (sobretot, els principis cooperatius i les implicacions de Grice, i el model racionalista de participació comunicativa de Brown i Levinson).

Myers-Scotton (1988, 1995) defensa que els parlants de societats plurilingües, tenen, com a part de la seva competència comunicativa, coneixement sobre quines tries lingüístiques són considerades "adequades" (ella les anomena "no marcades") per a situacions comunicatives concretes (per exemple, quina llengua cal fer servir per adreçar-se a un desconegut al carrer o per parlar a un funcionari en una oficina governamental). Segons Myers-Scotton, aquesta competència no obliga els parlants a triar una de les seves llengües per comunicar-se, sinó que el que fa és dotar-lo d'una "gramàtica de conseqüències". Dit d'una altra manera, els parlants són lliures d'escollir el codi que vulguin, però saben que les seves tries tindran unes conseqüències determinades.

Referències bibliogràfiques

Carol Myers-Scotton (1988). "Code-switching as indexical of social negotiations". A: M. Heller (ed.). *Codeswitching: anthropological and sociolinguistic perspectives* (pàg. 151-186). Berlín: Mouton de Gruyter.

Carol Myers-Scotton (1995). *Social motivations for code-switching*. Oxford: Oxford University Press.

Si trien l'opció no marcada, vol dir que assumeixen els drets i les obligacions socio-interaccionals associats amb aquesta tria. És a dir, per exemple, accepten que una interacció de feina entre cap i empleat sigui definida com a asimètrica i, per tant, amb prerrogatives diferents per als dos parlants. Si la tria no correspon al codi que convencionalment s'associa amb aquest tipus de situacions i, per tant, és marcada, el que els parlants fan és un intent de negociar la definició mateixa de la situació. Per exemple, el mateix intercanvi a què al·ludíem

anteriorment es pot convertir en una conversa informal entre amics, definida no ja per l'autoritat i la distància social sinó per consideracions de solidaritat i de proximitat social, en virtut de la tria lingüística que es faci. Pot ser que la interacció comenci en una llengua o una altra, o bé que en un moment determinat un dels parlants iniciï un procés de redefinició i negociació del tipus d'intercanvi i, per tant, del tipus de relació interpersonal. Els significats socials dels canvis de codi es veuran determinats pels valors socials associats a una llengua o una altra (solidaritat/proximitat per a la llengua del propi grup ètnic o social, i distància i estatus per a la llengua de relació intergrupal o llengua franca).

L'associació entre llengua pròpia amb valors de solidaritat i de la llengua aliena amb distància i autoritat ens recorda el *we/they code* de Gumperz. També el concepte de tria marcada i no marcada remet a la noció d'alternança situacional de Gumperz en tant que, segons la situació, els parlants escullen una de les llengües del seu repertori lingüístic per comunicar-se. És diferent, però, en tant que, per Myers-Scotton, no és la situació la que determina la tria lingüística, sinó que aquesta depèn de les motivacions dels parlants. I els parlants poden decidir triar una llengua convencionalment considerada no adequada per a aquella situació. Tot depèn del que vulguin "aconseguir" amb aquell intercanvi.

Cal dir que es tracta d'un model molt racional, segons el qual els parlants valoren els "guanys" i les "pèrdues" socials i personals de fer una tria concreta, i en funció d'això actuen. Myers-Scotton defensa que els principis de tria marcada / no marcada són universals i que, en cada context social, caldrà determinar les llengües que constitueixen l'opció no marcada per a esdeveniments comunicatius concrets. Els qui vivim en societats plurilingües, però, sabem que els factors de tria lingüística solen ser més complexos i que tenen a veure amb hàbits, competències, ideologies i processos socialitzadors, entre d'altres.

3.4.2. La negociació conversacional

Auer parteix, justament, de la nostra constatació anterior, és a dir, que en molts contextos no hi ha una sola tria possible, sinó que la tria lingüística depèn de factors individuals, com ara trajectòries personals i familiars, nivells de competència, familiaritat en l'ús de la llengua, etc. A més, com sí que descriu Myers-Scotton, una mateixa trobada entre dues persones pot ser definida de moltes maneres depenent de quina llengua es triï. Això ens indica que, a la pràctica, els parlants es troben havent de negociar la llengua de comunicació.

Des de la perspectiva de la interacció situada el que interessa és entendre què passa quan dos parlants plurilingües es troben en el cara a cara, com i en quin moment decideixen quina llengua parlaran o si en parlaran una de sola. Aquí no hi ha respostes universals, sinó contextuals, i models que donen eines per analitzar el comportament interaccional.

D'entrada, una de les preguntes que es fan els analistes és com podem saber si els parlants prefereixen triar una sola llengua (comuna) per a la interacció (angl. *language-of-interaction*), triar cadascú la seva o bé alternar constantment entre diferents llengües, essent aquesta la "norma" lingüística per a l'esdeveniment comunicatiu. Aquí els conversacionalistes responen que l'única manera de saber-ho és observant les orientacions dels participants en la interacció. Per Auer, l'anàlisi èmica de converses bilingües demostra que hi ha una preferència-per-emprar-la-mateixa-llengua (angl. *preference-for-same-language-talk*). Una prova que existeix aquesta preferència és que, sovint, després d'un període de divergència de tria lingüística, un dels parlants s'acomoda a la llengua de l'altre, és a dir, convergeix. És per això que té sentit parlar de negociació lingüística. No obstant això, Auer també reconeix que la tolerància a la divergència (el que ell anomena *norma bilingüe*) és variable i que depèn de les comunitats estudiades.

Qualsevol període inicial de divergència interaccional és per Auer, un procés de negociació lingüística. Sigui quina sigui la raó que du els parlants a fer tries divergents (les explicacions poden ser diverses segons els contextos socials), el que apreciem és el mateix fenomen: que hi ha un parlant que prefereix una llengua (preferència entesa com a tria pràctica) i que n'hi ha un altre que en prefereix una altra. I, segons ell, tot aquest procés es pot estudiar des d'un punt de vista estrictament conversacional, sense fer referència ni a qüestions psicològiques (motivacions) ni a qüestions etnogràfiques i de relacions entre grups socials.

Segons Auer, qualsevol cas d'alternança lingüística que no tingui una finalitat d'estructuració del discurs és un intent de canviar la llengua de la interacció, és a dir, constitueix l'obertura d'un procés de negociació lingüística. Comença quan comença la divergència i acaba quan els parlants convergeixen (vegeu la figura).

A/B = llengües 1/2 = parlants

```
...
A1
A2    Llengua de la interacció ⟶ A (tries convergents)
A1
      B2    ⟵ comença la negociació lingüística
      A1
      B2    Sequència de negociació lingüística (tries divergents)
      A1
      B2
      ...
      B1    ⟵ acaba la negociació
      B2
      B1    Llengua de la interacció ⟶ B (tries convergents)
      B2
      ...
```

Font: Peter Auer (ed.) (1998). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 9). Londres: Routledge.

Hi ha certes regularitats observables en els processos de negociació lingüística com, per exemple, que sembla existir més "pressió" per acomodar-se a la tria de l'interlocutor en torns de parla o parts de torn fortament vinculats a torns anteriors, com per exemple en el cas de segones parts de parells adjacents, reparacions o reformulacions, com ja hem comentat anteriorment. En canvi, en torns que inicien nous moviments interaccionals, com ara els que obren seqüències o parells adjacents, és més fàcil divergir.

El fragment que presentem a continuació és part d'una conversa informal entre tres gallecs (A, P i R). A, mestre d'escola, ha fet una xerrada sobre la història de Galícia. R és l'investigador, que es troba estudiant als EUA. P ha presentat R a A. Després de parlar en gallec amb P, A es dirigeix a R i enceta un nou tema de conversa (línia 1).

01	A:	[mirant cap a R; to alt] y: qué tal el nivel de la universidad/ es alto no?
02	R:	si:.
03	A:	y qué haces? filologia inglesa? o:
04	R:	*nom.. e:: lingüística... pero estou interessado no galego*
05	A:	*ai, no galego/* bueno y fuiste becado becado para allá? o-
06	R:	*eh? si, bueno ali estou tamém trabalhando na universidade e:, ...*
07		*despois derom-me umha beca pra vir aqui a galiza*
08	A:	*ai, pra vir a galicia*
09	R:	( ) ... (*e despois*) *marcho para alá*

Font: Peter Auer (1995). "The pragmatics of code-switching: a sequential approach". A: L. Milroy; P. Muysken (editors). *One speaker, two languages: cross-disciplinary perspectives on code-switching* (pàg. 128). Cambridge: Cambridge University Press.

10	A:	*e e a- vas outra vez para alá e* [fort] *quê anos tes que estar ali*
		[la conversa continua en gallec]

Font: Peter Auer (1995). "The pragmatics of code-switching: a sequential approach". A: L. Milroy; P. Muysken (editors). *One speaker, two languages: cross-disciplinary perspectives on code-switching* (pàg. 128). Cambridge: Cambridge University Press.

En aquesta conversa podem apreciar que els dos interlocutors fan tries divergents (A el castellà i R el gallec). També veiem que mentre que A s'acomoda a la tria del seu interlocutor en torns de resposta (primera part de la línia 5, línia 8 i línia 10), R es manté ferm en la seva tria fins i tot en aquest tipus de torns. Aquesta divergència total és la que, segons Auer, fa que la llengua de la interacció acabi sent la llengua inicialment triada per R, és a dir, el gallec.

De vegades, es produeix una divergència lingüística que és en realitat una convergència a la llengua percebuda com a llengua primera de l'interlocutor, com passa en l'exemple següent enregistrat en una oficina de turisme de Barcelona.

[Inf: informadora turística; Vis: visitant]

01	Inf:	hola.
02	Vis:	el bus para el: turistas.
03	Inf:	*is not working now*.
04	Vis:	ahh! [fa com si plorés i després riu].
06	Inf:	[riu] *until April*.
07	Vis:	*until April?*
08	Inf:	*yes*.
09	Vis:	*ah okay*.
10	Inf:	*I'm sorry*.
11	Vis:	*okay thanks*.

Font: Eva Codó (1998). *Analysis of language choice in intercultural service encounters* (pàg. 62). Treball de recerca inèdit. Universitat Autònoma de Barcelona.

Aquests tipus de divergències-convergències solen ser relativament freqüents en contextos de servei amb públic internacional. Tot i que la voluntat és facilitar l'intercanvi comunicatiu, de vegades poden suscitar reaccions negatives per part dels clients, ja que suposen una certa assumpció d'incompetència lingüística en la llengua triada inicialment.

En contextos de comunicació internacional, de vegades els parlants opten per obrir seqüències de negociació explícites, és a dir, tematitzen la qüestió de la tria lingüística. Això sol passar o bé quan hi ha dubtes sobre la competència de l'interlocutor en una llengua determinada o bé per una simple qüestió de

cortesia. Una de les qüestions més interessants és la llengua en la qual es du a terme la negociació mateixa. Hom podria pensar que, per lògica, la seqüència de negociació hauria de fer-se en la nova llengua d'interacció que es proposa, com en el cas del clàssic "*do you speak English?*". La realitat ens demostra que no és així. En un bon nombre de les interaccions que vaig recollir a l'oficina de turisme abans esmentada, les seqüències s'obrien en una llengua diferent de la que es proposava, com en l'exemple següent. El visitant demana de parlar en anglès (tot i que el torn literalment és una pregunta sobre la competència lingüística de la informadora turística), però ho fa en castellà.

01	Vis:	hola.
02	Inf:	hola.
03	Vis:	hablas inglés?
04	Inf:	*yes*.
05	Vis:	*I'd like to know some addresses like International House.*

Font: Eva Codó (2008). *Immigration and bureaucratic control: language practices in Public Administration* (pàg. 78). Berlín: Mouton de Gruyter.

En aquest cas, la informadora turística convergeix a l'anglès en el torn següent, és a dir, hi ha congruència entre la tria lingüística i el contingut referencial de la negociació. En d'altres casos, però, la negociació sencera és en una llengua diferent de la que es proposa, tal com passa en un altre exemple de la mateixa oficina.

01	Inf:	hola.
02	Vis:	ehm *I do I don't know if* **pos parlare italiano o inglese**?
03	Inf:	**inglese**.
04	Vis:	**inglese**.
05	Inf:	*I'm looking for a a museum of eh: drama and* **spettacolo**.
		[la conversa continua en anglès]

Font: Eva Codó (2008). *Immigration and bureaucratic control: language practices in Public Administration* (pàg. 79). Berlín: Mouton de Gruyter.

Malgrat que la voluntat de la informadora turística és que l'intercanvi continuï en anglès, expressa la seva preferència en italià i, seguidament, el visitant també confirma la recepció del missatge en italià. La conversa no comença a ser en anglès fins que el procés de negociació explícit (en italià) no està conclòs.

Activitat 6

1. Observeu un context de servei (un bar, un forn de pa, etc.) i les tries lingüístiques que fan clients i servidors. Pareu atenció a la llengua (o a altres estratègies) que empren els servidors per obrir la interacció i a les convergències-divergències lingüístiques dels clients. Com es relacionen amb l'estructura de la interacció de servei (obertura, petició de servei, tancament, etc.)? És la hipòtesi d'Auer on existeix més "pressió" per convergir en els torns de resposta certa? Escriviu un assaig de dues pàgines amb les vostres observacions, tot fent servir els conceptes de l'enfocament conversacional.

2. Pregunteu pel carrer en català i en castellà. Observeu com la gent reacciona i quines tries lingüístiques fa. Intenteu escollir persones de diferent gènere, edat i origen. Anoteu les respostes que obteniu i intenteu establir regularitats. Després feu-vos passar per turistes i pregunteu en alguna llengua estrangera que conegueu. Feu un inventari de les reaccions que suscita la vostra tria lingüística, incloent-hi els processos de negociació lingüística.

Resum

En aquest mòdul, hem vist com la interacció social és rica, complexa i multidimensional, però alhora, ordenada. Hem demostrat que l'intercanvi comunicatiu està estructurat en torns de parla, seqüències i episodis conversacionals. Hem explicat, a més, la importància de l'estudi detallat, sistemàtic i rigorós de l'intercanvi cara a cara per entendre no només qüestions lingüístiques sinó també qüestions socials. Així mateix, hem presentat les eines teòriques i metodològiques que tenim per descobrir i estudiar els patrons del comportament interaccional.

Una de les qüestions que hem destacat és que la llengua no és un sistema de signes que existeix en abstracte en la ment dels parlants, sinó que és una varietat de mitjans i codis comunicatius que fem servir en situacions concretes per actuar socialment. La parla és, doncs, contextual, situada i plural. Tot en la parla és important, i tot té significat, des de la posició del nostre cos fins a l'entonació o la nostra tria lingüística. Hem destacat, a més, la importància d'entendre els mecanismes interaccionals des de dins, sense projectar interpretacions externes, tot i que també hem esmentat les limitacions d'un conversacionalisme estricte que aïlla la interacció interpersonal del context social, cultural, polític, econòmic, etc. en què s'esdevé.

Els exemples i les interaccions que hem mostrat ens ajuden, d'una banda, a constatar la diversitat de contextos comunicatius i de pràctiques plurilingües arreu del món i, de l'altra, a comprovar que tenim eines per estudiar l'alternança lingüística de manera sistemàtica i contextual. És impossible esmentar tots els estudis que s'han fet sobre pràctiques plurilingües. N'hem seleccionat els més il·lustratius per mostrar què vol dir fer sociolingüística de la interacció, quines possibilitats explicatives té i quins nous contextos d'estudi estan emergint en el marc de la interconnexió i la mobilitat creixents del món actual.

Glossari

actuació (angl. *performance*) *f* Ús situat de la competència lingüística. Segons la lingüística chomskyana, l'actuació és imperfecta, imprevisible i altament variable. Considera que no pot ser subjecte d'anàlisi rigorosa.

autofacilitació *f* Alternança lingüística que té com a finalitat facilitar la producció del missatge per part del locutor.

codi comunicatiu (angl. *communicative code*) *m* Conjunt de signes, normalment de tipus multimodal (lingüístics, gestuals, prosòdics, posturals, etc.), que els parlants fan servir per comunicar (i també inferir) la intenció comunicativa d'un missatge. La noció de codi s'ha associat sovint a la noció de llengua, però és un concepte molt més ampli, ja que un codi comunicatiu pot ser una amalgama d'elements pertanyents a diferents sistemes lingüístics.

competència (angl. *competence*) *f* Coneixement que els parlants tenen de les normes gramaticals d'una llengua de manera que són capaços de produir i d'entendre un nombre infinit de frases, així com d'avaluar-ne la gramaticalitat i l'ambigüitat. Concepte fonamental dins el paradigma lingüístic mentalista de Noam Chomsky.

competència comunicativa (angl. *communicative competence*) *f* Coneixement que els parlants tenen de les normes d'ús d'una llengua dins una comunitat determinada. Concepte desenvolupat pels etnògrafs de la comunicació.

constructivisme (angl. *constructivism*) *m* Teoria sociològica que manté que la realitat social és construïda pels individus en les ocasions d'interacció social.

contextualització (angl. *contextualization*) *f* Procés pel qual els parlants posen els seus missatges en context, és a dir, fan rellevant els elements del context extern que cal tenir en compte per entendre el significat del missatge i la intenció comunicativa.

convergència lingüística (angl. *language convergence*) *f* Procés d'adaptació, en interaccions bilingües o multilingües, de la tria lingüística d'un (o més) dels interlocutors a la preferència lingüística de l'altre (o dels altres).

conversa (angl. *conversation*) *f* Terme usat pels analistes de la conversa per denotar la parla quotidiana de tipus no formal, que defineixen com a organitzada i ordenada. Aquests analistes consideren la conversa el tipus de parla base en relació amb el qual caracteritzen tipus de parla més "especialitzats". Actualment es prefereix el terme *parla-en-la-interacció* per evitar les connotacions d'informalitat del terme *conversa* i per emfatitzar que es tracta de parla produïda en situacions d'interacció humana.

divergència lingüística (angl. *language divergence*) *f* Tria lingüística diferent per part dels diferents locutors que té lloc en interaccions bilingües o multilingües. La divergència lingüística pot acabar en un procés d'acomodació o convergència a una de les llengües o bé mantenir-se (conversa bilingüe).

èmic -a / ètic -a (angl. *emic/ethic*) *adj* Dit de les maneres diferents d'acostar-se i d'analitzar les dades sociolingüístiques. La perspectiva èmica busca entendre el comportament interaccional des de dins, és a dir, posant-se en la pell dels participants en la conversa i interpretant-la tal com ells ho fan. Per contra, des d'un punt de vista ètic, és l'investigador qui, des d'una posició externa als esdeveniments, analitza el comportament interaccional. Tant l'anàlisi conversacional com els enfocaments sociolingüístics de tipus etnogràfic adopten un posicionament èmic respecte als fenòmens que analitzen.

trobada (angl. *encounter*) *f* Conjunt d'interaccions cara a cara focalitzades en què els participants s'orienten físicament uns cap als altres i se separen de la resta. Concepte central dins la sociologia de Goffman.

episodi interaccional (angl. *interactional episode*) *m* Estructura interaccional mitjançant la qual s'acompleix un objectiu específic que és constitutiu del tipus d'interacció (per exemple la petició/provisió del servei en contextos transaccionals). Pot contenir diferents activitats i seqüències comunicatives.

estructuralisme (angl. *structuralism*) *m* Corrent de la lingüística que entén la llengua com a sistema formal de signes. Cada signe està constituït pel significant (la imatge acústica, el vocable) i el significat (el concepte), la relació dels quals és arbitrària. L'estructuralisme postula l'anàlisi descontextualitzada dels fets lingüístics a través de la distinció entre llengua (fr. *langue*) i parla (fr. *parole*). Per ells, l'objecte d'estudi de la lingüística ha de ser la *langue*, és a dir, el sistema.

etnografia (angl. *ethnography*) *f* Mètode d'estudi de l'antropologia que consisteix a observar els esdeveniments socio-comunicatius d'una societat determinada i a participar-hi. Implica conviure regularment amb els seus membres durant un període llarg de temps. Una etnografia és també el nom que rep el producte resultant de la investigació etnogràfica.

etnomètode (angl. *ethnomethod*) *m* Coneixement ordinari dels membres d'una societat (normalment de tipus tàcit) que els permet actuar, explicar i donar sentit a les seves accions i a les dels altres. Concepte desenvolupat per l'etnometodologia.

etnometodologia (angl. *ethnomethodology*) *f* Enfocament sociològic que busca descobrir el raonament ordinari que els individus fan servir per explicar i donar sentit a les seves accions i a les dels altres amb l'objectiu d'establir com es crea l'ordre social. Corrent impulsat per Harold Garfinkel.

funcionalisme (angl. *functionalism*) *m* Corrent sociològic associat a la figura de Talcott Parsons centrat en l'estudi de com es crea i es manté l'ordre i l'estabilitat socials. Per Parsons, la socialització és el que fa possible la reproducció social. És a través del procés socializador que els individus accepten les normes i els valors d'una societat determinada.

heterofacilitació *f* Alternança lingüística que té com a objectiu facilitar la comprensió del missatge per part de l'interlocutor.

imatge (angl. *face*) *f* Projecció pública d'ells mateixos que els parlants fan en la interacció. Esperen que els altres la respectin i hi retin tribut mitjançant rituals d'imatge quotidians (salutacions, disculpes, compliments, etc.) Concepte desenvolupat dins la sociologia de la vida quotidiana d'Erving Goffman i que ha estat la base de nombrosos estudis sobre cortesia comunicativa.

inferència comunicativa (angl. *communicative inference*) *f* Procediment pel qual els parlants interpreten, a partir dels enunciats del seu interlocutor, la intenció comunicativa de l'altre, és a dir, el que realment vol dir. Concepte desenvolupat per John Gumperz dins el paradigma de la sociolingüística interaccional.

llengua franca (angl. *lingua franca*) *f* Llengua de comunicació adoptada per un grup de parlants per interactuar que no és la llengua nativa de cap d'ells.

marc interpretatiu (angl. *interpretive frame*) *m* Esquema d'interpretació mitjançant el qual els parlants donen sentit als esdeveniments en què participen. Goffman distingeix entre els marcs d'interpretació primaris (o marcs base), és a dir, el que les coses semblen i que, per tant, s'accepten com a reals, i els marcs d'interpretació suspesos, que són transformacions dels marcs primaris, com ara la burla o la ironia.

mètode inductiu (angl. *inductive method*) *m* Forma de raonament segons la qual la pràctica precedeix la teoria. Mètode de treball de l'anàlisi conversacional que manté que les normes que regeixen la participació interaccional es deriven de les regularitats observades en el comportament dels parlants.

norma bilingüe (angl. *bilingual norm*) *f* Tipus d'interacció bilingüe en què cada interlocutor fa servir la seva llengua de preferència. Les converses se solen anomenar converses bilingües per tal com no hi ha convergència sinó divergència lingüística entre els interlocutors.

oració (angl. *utterance*) *f* Unitat de parla completa, normalment delimitada per silencis (tot i que no sempre), que és central en els estudis de caire pragmàtic. A diferència del concepte de frase, la noció d'oració no té relació amb qüestions de gramaticalitat. Unitat d'ús oral de la llengua.

orientació (angl. *orientation*) *f* Manera en què els parlants fan rellevants, és a dir, visibles, certes categories en la interacció. L'orientació ens indica com els participants construeixen la situació comunicativa i la identitat dels seus interlocutors.

parell adjacent (angl. *adjacency pair*) *m* Parell de torns que formen un dels tipus de seqüències més importants en l'anàlisi conversacional. Un parell adjacent està format per dos torns, la primera part del qual crea l'expectativa d'un (o uns) segon(s) torn(s) determinat(s).

parla (angl. *speech*; fr. *parole*) *f* Llengua emprada en un context situacional que es distingeix de la noció de sistema abstracte i mental de Chomsky i de Saussure. Vegeu també **usos verbals**.

parla-en-la-interacció (angl. *talk-in-interaction*) *f* Vegeu **conversa**.

pràctica lingüística (angl. *language practice*) *f* Conjunt de formes de comportament lingüístic rutinitzades que es configuren a través dels processos socialitzadors en què els individus es veuen immersos.

preferència conversacional (angl. *conversational preference*) *f* Comportament social que es manifesta conversacionalment com a preferit i que es visualitza a través de la manera com els parlants construeixen els seus torns (més curts i directes els preferits i més llargs, indirectes, incloent-hi titubeigs, pauses i justificacions els no preferits).

reparació (angl. *repair*) *f* Tipus d'organització interaccional destinada a solucionar dificultats relacionades amb la producció, l'audició o bé la comprensió d'un missatge.

seqüencialitat (angl. *sequentiality*) *f* Principi fonamental de l'anàlisi conversacional que manté que els torns de parla estan organitzats en seqüències, és a dir, en unitats d'acció encadenades unes a les altres.

sociologia de la llengua (angl. *sociology of language*) *f* Enfocament que estudia la distribució de l'ús de diferents llengües en una societat determinada tenint en compte els àmbits socials en què es fan servir. Corrent impulsat i desenvolupat per Joshua Fishman.

tasca comunicativa (angl. *communicative task*) *f* Activitat d'aprenentatge en què els usuaris d'una segona o tercera llengua l'han de fer servir de manera significativa per acomplir objectius concrets de la vida quotidiana. Es diu que l'aprenentatge basat en tasques afavoreix l'ús de la llengua en contextos autèntics i, per tant, també el seu l'aprenentatge.

torn de parla (angl. *speaking turn*) *m* Unitat bàsica de participació i d'organització interaccional. La conversa s'estructura a partir de l'alternança de torns, és a dir, a partir de la successió d'intervencions de diferents parlants.

ús verbal *m* Terme que s'empra com a sinònim de *parla* per remetre a una noció de llengua funcional i situada. El fet que es faci servir en plural n'emfatitza el caràcter heterogeni i plural.

Bibliografia

Alfonzetti, Giovanna (1998). "The conversational dimension in code-switching between Italian and Dialect in Sicily". A: P. Auer (ed.). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 180-211). Londres: Routledge.

Álvarez-Cáccamo, Celso (1998). "From «switching code» to «code-switching»: towards a reconceptualisation of communicative codes". A: P. Auer (ed.). *Code-Switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 29-48). Londres: Routledge.

Auer, Peter (1984). *Bilingual Conversation*. Amsterdam: John Benjamins.

Auer, Peter (1995). "The pragmatics of code-switching: a sequential approach". A: L. Milroy; P. Muysken (editors). *One speaker, two languages: cross-disciplinary perspectives on code-switching* (pàg. 115-135). Cambridge: Cambridge University Press.

Auer, Peter (ed.) (1998). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity*. Londres: Routledge.

Blom, Harold; Gumperz, John J. (1972). "Social meaning in linguistic structures". A: J. J. Gumperz; D. Hymes (editors). *Directions in sociolinguistics*. Nova York: Holt / Rinerhart / Winston.

Boix i Fuster, Emili; Vila i Moreno, F. Xavier (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.

Calsamiglia, Helena; Tusón, Amparo (1980). "Ús i alternança de llengües en grups de joves d'un barri de Barcelona: Sant Andreu del Palomar". *Treballs de Sociolingüística Catalana* (vol. 3, pàg. 11-82).

Cercle d'Anàlisi del Discurs (1997). *La parla com a espectacle: estudi d'un debat televisiu*. Bellaterra: Publicacions de la UAB.

Codó, Eva (1998). *Analysis of language choice in intercultural service encounters*. Treball de recerca inèdit. Universitat Autònoma de Barcelona.

Codó, Eva (1999). *Constructing meaningful communication in foreign language interaction: A CA-based study*. Tesi de màster inèdita. Lancaster University.

Codó, Eva (2008). *Immigration and bureaucratic control: language practices in Public Administration*. Berlín: Mouton de Gruyter.

Gafaranga, Joseph (1998). *Elements of order in bilingual talk: Kinyarwanda-French language alternation*. Tesi doctoral inèdita. Lancaster University.

Garfinkel, Harold (1967). *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Goffman, Erving (1959). *The presentation of self in everyday life*. Nova York: Doubleday.

Goffman, Erving (1964). "The neglected situation". *American Anthropologist* (vol. 66, núm. 6/2, pàg. 133-136).

Goffman, Erving (1983). "The interaction order". *American Sociologial Review* (vol. 48, pàg. 1-17).

Gumperz, John J. (1982). *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Heller, Monica (1988). Strategic ambiguity: codeswitching in the management of conflict. A: M. Heller (ed.). *Codeswitching: anthropological and sociolinguistic perspectives* (pàg. 77-96). Berlín: Mouton de Gruyter.

Heller, Monica; Martin-Jones, Marilyn (editors) (2001). *Voices of authority: education and linguistic difference*. Westport (CT) / Londres: Ablex.

Hymes, Dell (1964). "Toward ethnographies of communication". *American Anthropological Association* (vol. 66, núm. 6/2, pàg. 1-34).

Meeuwis, Michael; Blommaert, Jan (1998). "A monolectal view of code-switching: Layered code-switching among Zairians in Belgium". A: P. Auer (ed.). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 76-98). Londres: Routledge.

Masats, Dolors; Nussbaum, Luci; Unamuno, Virginia (2007). "When activity shapes the repertoire of second language learners". A: L. Roberts; A.**Gürel; S. Tatar; L. Marti** (editors). *EUROSLA Yearbook* (selected papers of EUROSLA 16 and 15 conferences) (pàg. 121–147). Amsterdam: John Benjamins.

Milroy, Lesley; Wei, Li (1995). "A social network approach to code-switching". A: L. Milroy; P. Muysken (editors). *One speaker, two languages: cross-disciplinary perspectives on code-switching* (pàg. 136-157). Cambridge: Cambridge University Press.

Mondada, Lorenza (2007). "Bilingualism and the analysis of talk at work: code-switching as a resource for the organization of action and interaction". A: M. Heller (ed.). *Bilingualism: A social approach* (pàg. 297-339). Londres: Palgrave.

Myers-Scotton, Carol (1988). "Code-switching as indexical of social negotiations". A: M. Heller (ed.). *Codeswitching: anthropological and sociolinguistic perspectives* (pàg. 151-186). Berlín: Mouton de Gruyter.

Myers-Scotton, Carol (1995). *Social motivations for code-switching*. Oxford: Oxford University Press.

Nussbaum, Luci (1990). *Contacte de llengües a classe de francès. Una aproximació pragmàtica*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autonòma de Barcelona.

Pujolar, Joan (1997). *De què vas, tio?* Barcelona: Empúries.

Sebba, Mark; Wootton, Tony (1998). "We, they and identity: sequential versus identity-related explanation in code-switching". A: P. Auer (ed.). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity* (pàg. 262- 286). Londres: Routledge.

Torras i Calvo, Maria-Carme (1998). "The organisation of bilingual service encounters: code alternation and episode structure". *Working Paper Series* (núm. 97). Regne Unit: Centre for Language in Social Life / Lancaster University.

Unamuno, Virginia (1999). *Lengua, escuela y diversidad sociocultural. Hacia una educación lingüística crítica*. Barcelona: Graó.

Unamuno, Virginia (2008). "Multilingual switch in peer classroom interaction". *Linguistics and Education* (vol. 19, pàg. 1-19).

Woolard, Kathryn (1992). *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Barcelona: Edicions de la Magrana.